

DE NEDERLANDSCHE MAAGD: „Halt!“

“De Bioscoop,” (Bron: *De Ster* (der christelijke weekbladen) van 23 september 1921.)

HET GEVAAR VAN DE BIOSCOOP

Een onderzoek naar de framing van de bioscoop in het politieke debat omtrent het bioscoopgevaar in 1918, toegespitst op de commissie-Ledeboer

Universiteit Utrecht

Masterthesis
Ma. Film- en televisiewetenschap
Faculteit der Geesteswetenschappen
Universiteit Utrecht

Auteur: Karel Seldenthuis
Studentnummer: 5500699
Begeleider: dr. A. van der Velden
Co-begeleider: F. Hakemulder

Plaats: Capelle aan den IJssel
Datum: 9 november 2015

Samenvatting

In deze masterscriptie is onderzoek verricht vanuit de vraag hoe film en bioscoop werden *geframed* in het rapport van de commissie-Ledeboer en het debat dat in de Tweede Kamer voorafgaand aan het rapport van deze commissie werd gevoerd. Door middel van een kwalitatieve inhoudsanalyse van het verslag van de commissie-Ledeboer en de woordelijke verslaglegging van de Tweede Kamervergadering van 15 januari 1918 is hier een antwoord op geformuleerd. Uit deze bronnen zijn diverse inhoudelijke thema's en meer incidentele vormaspecten van het debat – de letterlijke verwoordingen en articulaties van de Kamer- en commissieleden – geanalyseerd. Uit deze analyse is gebleken dat er diverse relaties tussen het discours van de bioscoop en discourses van externe sociale en maatschappelijke onderwerpen tot stand werden gebracht. Op deze wijze is gereconstrueerd vanuit welke invalshoeken de fenomenen 'film' en 'bioscoop' in haar beginjaren in de politiek werden belicht, hoe ze werden begrepen en op welke wijze(n) men betekenis aan hen verleende. Kortom: hoe film en bioscoop werden geframed binnen het politieke debat omtrent het bioscoopgevaar tussen 1918 en 1920

Summary

In this master thesis, research has been done on the *framing* of film en cinema in the report of the Ledebouer committee and the debates in the House of Representatives of the Netherlands preceding this report. By means of a qualitative content analysis of both the report of the committee and the textual report of the debate, held on January 15th 1918 in the House of Representatives an answer to this question has been formulated. Various substantive themes and more incidental form aspects of the debates – the literal use of language and articulations by both the members of the House of Representatives and the Ledebouer committee – have been analysed from these sources. This analysis has resulted in the discovery of multiple relationships being formulated between the discourse of cinema and discourses of external social themes. This research is a reconstruction of the various perspectives in which film and cinema were highlighted in it's early years in politics, how they were perceived and in which way(s) people made gave them meaning. In short: how film and cinema were being framed within the political debate on the dangers of the cinema between 1918 and 1920.

Verklaring: intellectueel eigendom

De Universiteit Utrecht definieert het verschijnsel “plagiaat” als volgt:

Van plagiaat is sprake bij het in een scriptie of ander werkstuk gegevens of tekstgedeelten van anderen overnemen zonder bronvermelding. Onder plagiaat valt onder meer: het knippen en plakken van tekst van digitale bronnen zoals encyclopedieën of digitale tijdschriften zonder aanhalingstekens en verwijzing; het knippen en plakken van teksten van het internet zonder aanhalingstekens en verwijzing; het overnemen van gedrukt materiaal zoals boeken, tijdschriften of encyclopedieën zonder aanhalingstekens of verwijzing; het opnemen van een vertaling van bovengenoemde teksten zonder aanhalingstekens en verwijzing; het parafaseren van bovengenoemde teksten zonder verwijzing. Een parafrase mag nooit bestaan uit louter vervangen van enkele woorden door synoniemen; het overnemen van beeld-, geluids- of testmateriaal van anderen zonder verwijzing en zodoende laten doorgaan voor eigen werk; het overnemen van werk van andere studenten en dit laten doorgaan voor eigen werk. Indien dit gebeurt met toestemming van de andere student is de laatste medeplichtig aan plagiaat; ook wanneer in een gezamenlijk werkstuk door een van de auteurs plagiaat wordt gepleegd, zijn de andere auteurs medeplichtig aan plagiaat, indien zij hadden kunnen of moeten weten dat de ander plagiaat pleegde; het indienen van werkstukken die verworven zijn van een commerciële instelling (zoals een internetsite met uittreksels of papers) of die tegen betaling door iemand anders zijn geschreven.

Ik heb de bovenstaande definitie van het verschijnsel “plagiaat” zorgvuldig gelezen, en verklaar hierbij dat ik mij in het aangehechte essay/werkstuk niet schuldig heb gemaakt aan plagiaat.

Naam: Karel Seldenthuis

Studentnummer: 5500699

Plaats: Capelle aan den IJssel

Datum: 9 november 2015

Handtekening:

Inhoudsopgave

INLEIDING	5
1. HET POLITIEKE LANDSCHAP NA DE EERSTE WERELDOORLOG	11
1.1 KABINET-RUYS DE BEERENBROUCK I.....	13
1.2 COMMISSIE-LEDEBOER.....	14
2. TWEDE KAMERDEBAT OVER HET BIOSCOOPGEVAAR VOORAFGAAND AAN DE BENOEMING VAN DE STAATSCOMMISSIE	16
2.1 DE AARD VAN HET BIOSCOOPGEVAAR	17
2.2 DE INHOUD VAN DE FILMS.....	19
2.3 POTENTIËLE MAATREGELEN.....	20
3. INTERDISCURSIVITEIT EN ARTICULATIE IN HET DEBAT VAN 15 JANUARI 1918.....	23
3.1 GOEDE ZEDEN/MORAAL	23
3.2 CRIMINALITEIT	24
3.3 HUISELIJKE SITUATIE	25
3.4 ZIEKTE.....	26
3.5 KLASSE.....	26
3.6 KAPITALISME	27
4. THEMA'S IN HET VERSLAG VAN DE STAATSCOMMISSIE.....	29
4.1 DE WAARDE VAN DE BIOSCOOP	29
4.2 DE AARD VAN HET BIOSCOOPGEVAAR	31
4.3 UITINGEN VAN HET BIOSCOOPGEVAAR	33
4.4 POTENTIËLE MAATREGELEN.....	34
5. INTERDISCURSIVITEIT EN ARTICULATIE IN HET VERSLAG VAN DE STAATSCOMMISSIE.....	38
5.1 GEESTELIJK VERVAL	38
5.1.1 CULTUUR	38
5.1.2 MORAAAL.....	40
5.2 KLASSE.....	40
5.3 CRIMINALITEIT	42
5.4 VERSLAVING.....	44
5.5 OPVOEDING/HUISELIJKE SITUATIE.....	46
5.6 GEESTELIJKE GESTELDHEID	46
5.7 GEOGRAFISCHE AFKOMST.....	47
CONCLUSIE	48
LITERATUURLIJST	54
BRONNENLIJST	55
BIJLAGES.....	56
BIJLAGE 1.....	56
BIJLAGE 2.....	57
BIJLAGE 3.....	58

Inleiding

Tien uur 's ochtends op 12 maart 1896. Op nummer 220 van de Kalverstraat te Amsterdam betalen bezoekers vijftig cent om getuige te zijn van de eerste filmvertoning in de geschiedenis van Nederland.¹ Onder de naam 'Levende Fotografie door middel van de Cinematograaf van de Heren A. & L. Lumière' keken de bezoekers in een half uur naar onder andere SORTIE DES USINES LUMIÈRE À LYON, DE BESPROEIER, KINDER-MAALTIJD EN DE AANKOMST VAN HET SPOOR.² Camile Cerf, de exploitant van de eerste filmvertoningen in Nederland omschreef het nieuwe fenomeen in zijn vergunningsaanvragen als "iets bijzonders op wetenschappelijk gebied en van de meest zedelijke aard".³ Een uitspraak waarvan vooral het laatste deel twintig jaar later door velen in twijfel zou worden getrokken.

Na jaren van ontwikkeling waarin de bioscoop zich transformeerde van attractie op de kermis tot vaste locatie in grote steden, brak vanaf het midden van de jaren '10 een roerige periode aan op het gebied van de filmexploitatie.⁴ Tijdens de Eerste Wereldoorlog won de bioscoop sterk aan populariteit. De snelheid en de omvang van de groei ging gepaard met een toenemende verontrusting over het medium film en de vertoning ervan. Kort daarop begon men te spreken van 'het bioscoopvraagstuk'.⁵ In een tijd waarin de Nederlandse samenleving nog sterk verzuild was, maakte men zich – met name in confessionele kringen – zorgen over de slechte invloed van het bioscoopbezoek op de gevestigde orde, de heersende normen en waarden en de goede zeden. De publieke bezorgdheid zette zich om in een publieke vraag naar regulering. Men pleitte voor (landelijke) politieke maatregelen om de gevaren van de bioscoop, die steeds meer als feiten werden aanvaard, in te perken: "De ontzaglijke toename in de laatste jaren van het aantal bioscooptheaters, de toename van het aantal bezoekers, onder wie de trouwste de kinderen zijn, (...) heeft velen doen aandringen op overheidsbemoeiing (...)."⁶

Als gevolg van de vraag naar overheidsbemoeiing werd op 2 november 1918 door het kabinet-Ruys de Beerenbrouck I een Staatscommissie ingesteld. Onder leiding van advocaat-generaal bij de Hoge Raad R.B. Ledeboer moest de commissie 'het bioscoopgevaar'⁷ onderzoeken en – indien nodig - aanbevelingen doen 'voor wetgeving ter beteugeling van het bioscoopgevaar'.⁸ Op basis van het rapport van de commissie-Ledeboer werd op 9 september 1921 door de regering een eerste

¹ Frank van der Maden, "De komst van de film," in *Geschiedenis van de Nederlandse film en bioscoop tot 1940*, red. Karel Dibbets en Frank van der Maden (Weesp: Het Wereldvenster, 1986): 15-16.

² Adriaan H.B. Briels, *De intocht van de Levende Photographie in Amsterdam* (Amsterdam: Nederlands Film Instituut, 1971): 16.

³ Frank van der Maden, "De komst van de film," 16.

⁴ *Ibid.*, 49.

⁵ *Ibid.*

⁶ A. de Graaf, *Het Bioscoopvraagstuk* (Utrecht: A. Oosthoek, 1919): 1.

⁷ Karel Dibbets, "Het bioscoopbedrijf tussen twee wereldoorlogen," in *Geschiedenis van de Nederlandse film en bioscoop tot 1940*, red. Karel Dibbets en Frank van der Maden (Weesp: Het Wereldvenster, 1986): 234.

⁸ Karel Dibbets, "Het bioscoopbedrijf tussen twee wereldoorlogen," 258.

wetsontwerp ingediend, dat echter in het voorjaar van 1923 door de Tweede Kamer verworpen werd. Tweeënhalfjaar later volgde een tweede wetsontwerp dat wel werd aangenomen en de basis vormde voor de Bioscoopwet, die op 1 maart 1928 officieel in werking trad.⁹

De bioscoopkwestie is al vaker voer geweest voor wetenschappelijk onderzoek.¹⁰ Kort geleden deed een medestudent nog onderzoek naar het discursieve aspect van de Kamerdebatten over het bioscoopgevaar. In deze masterscriptie deed Saffira Buré onderzoek naar de inhoud en vorm van de debatten binnen de Tweede Kamer over het verworpen wetsontwerp tegen het bioscoopgevaar in 1923.¹¹ Middels een kwalitatieve inductieve inhoudsanalyse analyseerde ze verslagen van de Kamervergaderingen omtrent het bioscoopvraagstuk om antwoord te geven op de vraag op welke manieren de bioscoop werd geframed in het politieke debat over het ontwerp-Bioscoopwet in februari 1923, zoals gevoerd in de Tweede Kamer der Staten-Generaal.¹² Met dit onderzoek naar het discursieve aspect van de Kamerdebatten voegde Buré een nieuwe dimensie toe aan de bestaande onderzoeken, die zich vaker richtten op de uitkomst van de debatten, dan op de inhoud van de debatten zelf.¹³ Uit het onderzoek van Buré is ten eerste gebleken dat met name de ARP, CHU en de niet-confessionele Liberale Partij de kwestie overwegend vanuit negatieve frames beschouwden. De bioscoop voegde volgens hen niks toe aan de maatschappij en had juist een

⁹ Ibid., 258.

¹⁰ Het bioscoopgevaar en de Bioscoopwet is door een aantal gerenommeerde wetenschappers en auteurs onderzocht. Al in 1919, terwijl de Staatscommissie nog onderzoek deed, schreef A. de Graaf, als voorzitter van de Utrechtse bioscoopcommissie, zijn boek *Het Bioscoopvraagstuk*. Hierin stelde De Graaf dat optreden tegen het bioscoopgevaar een noodzaak was. Zijn motivatie voor deze stelling werd uiteindelijk zelfs opgenomen in het rapport van de commissie-Ledeboer. In 1986 werkten Frank van der Maden en Karel Dibbets samen aan hun boek *Geschiedenis van de Nederlandse film en bioscoop tot 1940*. Van der Maden onderzocht de (gevolgen van de) opkomst van de bioscoop, en dus een nieuw medium, in Nederland in "De komst van de film" en Dibbets behandelde in "Het bioscoopbedrijf tussen twee wereldoorlogen" het bioscoopvraagstuk vanuit een historisch perspectief. Vijf jaar later deden J. van der Burg en J.H.J. van den Heuvel dat eveneens, zij het in het kort, in hun onderzoek naar film en overheidsbeleid.¹⁰ Van den Heuvel heeft daarnaast in 2004 ook zelfstandig een onderzoek naar de politieke en maatschappelijke context van de totstandkoming van de bioscoopwet gepubliceerd onder de titel *De moraliserende overheid: een eeuw filmbeleid*. In 2006 schreef Dibbets een artikel in het tijdschrift voor de mediageschiedenis genaamd "Het taboe van de Nederlandse filmcultuur. Neutraal in een verzuild land." Hij presenteerde daar het niet-verzuilde karakter van de Nederlandse bioscopen als belangrijkste drijfveer voor tijdgenoten om de bioscoop aan banden te leggen. Hij stelde onder andere een Rijkskeuring voor en een bioscoopwet. Judith Thissen en André van der Velden, in een repliek op deze these van Dibbets, schreven in 2009 een artikel in hetzelfde tijdschrift onder de titel: "Klasse als factor in de Nederlandse filmgeschiedenis. Een eerste verkenning" dat juist de (sociale) klasse een leidende factor was in de reden voor een bioscoopwet. Leunend op Dibbets' onderzoek behandelt Ansje van Beusekom daarnaast het bioscoopvraagstuk kort in haar proefschrift *Film als Kunst* en gebruiken A. van der Velden, F. de Jong en T. van Voort het bioscoopvraagstuk als uitgangspunt voor hun onderzoek in "De bewogen beginjaren van de Nederlandse Bioscoop Bond, 1918-1925". Deze bestaande onderzoeken zijn echter met name uitgevoerd vanuit een maatschappelijke, historische of juridische invalshoek, waardoor het politieke aspect buiten beschouwing wordt gelaten. Sommige van deze auteurs staan ook stil bij het politieke debat over het bioscoopgevaar, maar doen dat zeer summier en gaan niet dieper in op de vorm en inhoud van het debat. In dit onderzoek wordt dit aspect wel onder de loep genomen en wordt een gedetailleerd beeld geschetst van het politieke debat omtrent het bioscoopgevaar. Het ontbreken van een onderzoek vanuit dit perspectief is een gemiste kans. De verzuilde politiek met haar verzuilde achterban waren oorzaak van vele verschillende standpunten in de debatten omtrent het bioscoopgevaar.

¹¹ Saffira Buré, "Het discursieve aspect van de Kamerdebatten over het bioscoopgevaar: Een historisch onderzoek naar de framing van de bioscoop in de Tweede Kamervergaderingen over het ontwerp-Bioscoopwet van 1923" (Ma. Scriptie, Universiteit Utrecht, 2015): 2.

¹² Buré, "Het discursieve aspect van de Kamerdebatten over het bioscoopgevaar," 8.

¹³ Ibid., 8.

negatieve invloed op de mens. De CPH, Vrijheidsbond, SDAP en VDB, alle niet-confessioneel, oordeelden vanuit positieve frames over de kwestie, en de confessionele RK was er grotendeels verdeeld over. Uit het onderzoek is verder gebleken dat er in de debatten vijf overkoepelende frames aanwezig waren. Daarnaast is er door Buré een inventarisatie opgesteld van de interdiscursieve connectie die stand werden gebracht in de debatten. Tot slot werd uit haar onderzoek duidelijk dat een simpele oppositie tussen confessionele tegenstanders en niet-confessionele voorstanders van de bioscoop – het beeld dat uit meerdere voorgaande onderzoeken naar voren kwam – geen recht doet aan hoe het, in de behandelingen van het eerste wetsontwerp, werkelijk zat. Hoewel mijn onderzoek zich niet voornamelijk richt op het verband tussen verzuilde politieke partijen en hun standpunten over het bioscoopgevaar, zijn haar behaalde resultaten wel interessant voor een eventuele vergelijking tussen de parlementaire behandeling voor- en na de rapportage van de Staatscommissie.

Een onderzoek naar de gehele parlementaire behandeling van de bioscoopkwestie is, in een tijdsbestek van enkele weken, niet mogelijk, omdat die meerdere jaren in beslag heeft genomen en te veel data oplevert om in één scriptie te onderzoeken. Buré heeft ervoor gekozen haar onderzoek af te bakenen door alleen de parlementaire behandeling van het eerste wetsvoorstel in 1923 te onderzoeken. Ik richt mij op de periode die voorafging aan de vergaderingen over het eerste wetsvoorstel. Zoals hierboven al naar voren kwam, werd namelijk voorafgaand aan de indiening van dit wetsvoorstel door het kabinet eerst een Staatscommissie ingesteld om te onderzoeken welke maatregelen er getroffen dienden te worden ‘ter bestrijding van het zedelijk en maatschappelijk gevaar aan bioscoopvoorstellingen verbonden’. Deze commissie ging in 1918 aan het werk en bracht in oktober 1920 rapport uit. De parlementaire behandeling van het rapport van deze Staatscommissie vormt het object van mijn onderzoek. De vraag die hierin centraal staat luidt: Hoe werden film en bioscoop geframed in het rapport van de commissie-Ledeboer en het debat dat in de Tweede Kamer voorafgaand aan het rapport van deze commissie werd gevoerd?

De manier waarop iets geframed wordt betekent feitelijk vanuit welke invalshoek een gebeurtenis, persoon of kwestie belicht wordt.¹⁴ Frames zijn volgens Baldwin van Gorp “hulpmiddelen, die mensen gebruiken om betekenis te verlenen aan de werkelijkheid, om situaties te definiëren, verantwoordelijkheden en oorzaken aan te duiden, oplossingen aan te geven en om eventueel een moreel oordeel te vellen.”¹⁵ Frames worden in een boodschap zichtbaar door *framing devices*: woordgebruik, formuleringen, metaforen, beeldspraak, argumenten en voorbeelden die

¹⁴ Baldwin van Gorp, “Het reconstrueren van frames via inductieve inhoudsanalyse: uitgangspunten en procedures,” *KWALON* 35 (2007): 13.

¹⁵ Baldwin van Gorp, “Het reconstrueren van frames via inductieve inhoudsanalyse,” 13.

naar het frame als omvattend idee verwijzen.¹⁶ Door middel van het gebruik van bepaalde formuleringen en voorbeelden worden bovendien relaties zichtbaar tussen het onderwerp waarover wordt gedebatteerd en externe onderwerpen. Deze verbanden tussen verschillende ‘discoursen’, ook wel ‘interdiscursiviteit’ genoemd, is een evident onderdeel van de framing van de bioscoop. In mijn onderzoek wordt daar dan ook nadrukkelijk aandacht aan besteed.

Dit type onderzoek neemt meestal de vorm aan van een kwalitatieve inhoudsanalyse.¹⁷ Bij een dergelijke analyse is in veel gevallen sprake van deductie: “Men gaat na in welke mate een beperkt aantal vooraf gedefinieerde frames in teksten (bijvoorbeeld in het nieuws, op politieke websites en in toespraken) voorkomt.”¹⁸ In mijn onderzoek is het echter van belang te onderzoeken welke frames voor de deelnemers zelf relevant waren en door hen onder woorden werden gebracht. Om daarachter te komen is het efficiënter om een inductieve strategie te hanteren. Dit houdt in dat er met een ‘open geest’ wordt gekeken naar de data, in plaats van met een gesloten geest. Een inhoudsanalyse van het bronnenmateriaal levert dan de relevante frames op, in plaats van het zoeken naar vooraf bepaalde relevante frames.¹⁹

Om de framing van film en bioscoop in het politieke debat omtrent de rapportage van de commissie-Ledeboer te onderzoeken moeten de volgende deelvragen worden beantwoord:

1. Hoe zag het Nederlandse maatschappelijke en politieke landschap eruit tussen 1918 en 1920 en hoe verhiel zich dat tot het politieke debat omtrent het rapport van de commissie-Ledeboer?
2. Welke thema’s zijn herkenbaar in de diverse bijdragen aan het debat, te weten: de handelingen van de vergadering van de Tweede Kamer van 15 januari 1918 en het rapport van de Staatscommissie?
3. Welke relaties met andere discoursen worden in de onderzochte documenten over het discours omtrent het rapport van de commissie-Ledeboer tot stand gebracht?
4. Welke correlatie bestond er tussen enerzijds de framing van film en bioscoop door middel van de inzet van specifieke thema’s en interdiscursieve connecties binnen het debat, en anderzijds de politieke en maatschappelijke oriëntatie van participanten aan het debat?

In hoofdstuk 1 zal de eerste deelvraag beantwoord worden. De tweede deelvraag komt aan bod in de hoofdstukken 2, over de vergadering van de Tweede Kamer op 15 januari 1918, en 4 over het rapport van de commissie-Ledeboer. In de hoofdstukken 3 en 5 wordt een antwoord gegeven op de derde

¹⁶ Ibid., 14.

¹⁷ Ibid., 13.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

deelvraag. Het antwoord op deelvraag vier zal in elk hoofdstuk terugkomen en in de conclusie worden samengevat.

Voor de goede orde: In mijn onderzoek ligt de nadruk niet op de uitkomsten van de bestudeerde debatten, maar op de bijdrage die ze leverden aan de wijze waarop film en de bioscoop in de Nederlandse samenleving werden waargenomen en benaderd. Indertijd werden beraadslagingen van de Tweede Kamer vaak gepubliceerd in kranten. De achterban van een politieke partij kon zodoende letterlijk volgen wat hun vertegenwoordigers in Den Haag over een kwestie gezegd hadden. Voor de bevolking leverde dit een referentiekader voor haar eigen meningsvorming en ‘wijze van spreken’ over – in het voorliggende geval – het bioscoopvraagstuk. De uitspraken van politici tijdens vergaderingen vormen dus een relevant onderzoeksobject om de discursieve aspecten van de manier waarop bioscoop werd *geframed* in de debatten omtrent het bioscoopgevaar te onderzoeken.

De primaire bronnen die voor dit onderzoek zullen worden geanalyseerd zijn de “Handelingen der Staten-Generaal” van de 37^e vergadering van de Tweede Kamer van 15 januari 1918, waarin een debat plaatsvond over het ontluikende bioscoopgevaar en hoe dat bestreden diende te worden en het “verslag der Staatscommissie inzake maatregelen ter bestrijding van het zedelijk en maatschappelijk gevaar aan bioscoopvoorstellingen verbonden” van de commissie-Ledeboer. Deze notulen zijn een woordelijk en letterlijk verslag van het debat in de Kamer. Het rapport van de commissie-Ledeboer is in te zien in het Nationale Archief in Den Haag en ook via het online archief *Staten-Generaal Digitaal* zijn alle openbare parlementaire documenten uit de periode 1814 tot 1995 toegankelijk. Er is gekozen voor de analyse van een debat van de Tweede Kamer, dat gehouden werd toen de Staatscommissie nog niet was ingesteld, en het uiteindelijke verslag van de commissie. Het is immers interessant om te onderzoeken in hoeverre het Kamerdebat mede de discursieve agenda bepaalde voor de taakomschrijving van de commissie. Er is daarnaast voor gekozen niet de vergaderingen van de Tweede Kamer over het verslag van de Staatscommissie (circa 1920) op te nemen in het onderzoek. Een globale analyse van de relevante vergaderingen leverde zeer weinig interessante uitspraken/debatten op. Bovendien zou het dit onderzoek te uitgebreid maken.

De analyse van de data gaat door middel van een kwalitatieve, inductieve inhoudsanalyse. Een inductieve strategie hanteren kan vruchtbaar zijn, omdat men met een ‘open geest’ via inhoudsanalyse van de geselecteerde data kan bepalen welke frames relevant zijn.²⁰ Het bepalen van relevante thema’s/frames zal gebeuren door het *labelen* van de data, een werkwijze geïnspireerd op

²⁰ Baldwin van Gorp, “Het reconstrueren van frames via inductieve inhoudsanalyse: uitgangspunten en procedures,” *KWALON* 35 (2007): 13.

de *grounded theory approach*, zoals geïntroduceerd door, onder andere, Glaser en Strauss.²¹ Het coderen van de tekst gebeurt in drie parallel lopende coderingsrondes: open codering, axiale codering en selectieve codering.²²

Iedere cultuur heeft zijn eigen repertoire aan mogelijke frames die men in het publieke debat kan toepassen. Door het gebruik van *framing devices* (bepaalde woorden, metaforen, stereotypen, argumenten of voorbeelden) past een auteur – bewust of onbewust – deze frames toe in zijn tekst. Tijdens de inhoudsanalyse worden de framing devices geïnterpreteerd en wordt er gezocht naar patronen in de inventaris. Daarnaast wordt er gekeken naar mogelijke *reasoning devices*. Iedere kwestie kan vanuit verschillende invalshoeken bekeken worden, waardoor er meerdere frames voor hetzelfde onderwerp bestaan.²³ Ieder frame verwijst daarbij naar een alternatieve logische keten van reasoning devices; oftewel een andere definitie, oorzaak, verantwoordelijkheid en oplossing van de problematiek.²⁴ De manier waarop er geschreven en gesproken wordt over film en de bioscoop binnen het politieke debat, is beïnvloed door framing. Een onderzoek naar die framing biedt een inzicht in de manier waarop over het onderwerp werd gedacht binnen het politieke debat.

Onderdeel van een inductieve inhoudsanalyse is de taak geen enkel discours, dat als thema te identificeren is, uit te sluiten. Deze thema's staan namelijk nooit los van elkaar, maar in relatie tot elkaar en binnen een bepaalde context. De verschillende discourses zijn tegelijkertijd 'aan het werk', verwijzen naar elkaar en beïnvloeden elkaar. Het politieke debat dat in dit onderzoek centraal staat en uiteen wordt gezet staat in relatie tot meerdere, andere discourses, waardoor sprake is van interdiscursiviteit. Jørgensen en Phillips definiëren interdiscursiviteit als iets wat verschijnt "[...]when different discourses and genres are articulated together in a communicative event".²⁵ Concreet gezegd worden discourses aan elkaar gekoppeld in de handeling van het articuleren; in het kiezen en inzetten van bepaalde woorden door individuele deelnemers aan het debat. Door het koppelen van deze discourses aan de framing van film en bioscoop ontstaat er dan een interdiscursief frame.²⁶

²¹ Barney G. Glaser en Anselm L. Strauss, *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research* (Chicago: Aldine, 1967).

²² Baldwin van Gorp, "Het reconstrueren van frames via inductieve inhoudsanalyse: uitgangspunten en procedures," *KWALON* 35 12, no.2 (2007): 13.

²³ Ibid., 14.

²⁴ Ibid., 14.

²⁵ M. Jørgensen en L. Phillips, *Discourse Analysis as Theory and Method* (Londen: Sage Publications, 2002), 73.

²⁶ Jørgensen en Phillips, *Discourse Analysis as Theory and Method*, 73.

1. Het politieke landschap na de Eerste Wereldoorlog

De Eerste Wereldoorlog liet Nederland niet ongemoeid. Hoewel ons land zich neutraal had opgesteld en niet direct in oorlog was met de omringende landen, hield de oorlogsellende niet op aan de grens. Zo werd, naarmate de oorlog langer duurde, ook in Nederland voedsel schaars. Verspreid door het land ontstonden voedselrellen. Tijdens het aardappeloproer in Amsterdam in 1917 vielen zelfs verscheidene doden.²⁷ Onder dergelijke erbarmelijke omstandigheden lijkt het onwaarschijnlijk dat een instantie voor vermaak en vertier zich kan ontwikkelen. Desondanks was het een gouden tijd voor bioscoopexploitanten.²⁸ “In Amsterdam steeg het bezoek met 19 procent in 1917 en met 5 procent in 1918. In Den Haag met 15 procent in 1917 en met 20 procent in 1918.”²⁹ De groei van het bioscoopbedrijf was merkbaar in elke hoek van de industrie. Bioscopen werden verbouwd om meer publiek toe te kunnen laten, toegangskaartjes werden duurder, personeel kreeg meer loon en film distributeurs kregen het steeds drukker.³⁰ Reden voor de groei was onder meer de stroom van soldaten die tijdens verlof een betaalbare manier van ontspanning en vertier zochten. Belgische oorlogsvluchtelingen die tijdelijk in Nederland verbleven waren bovendien veel meer dan de Hollanders gewend om uit te gaan en bleven dat in Nederland doen.³¹ In de tweede helft van de oorlog gingen ook de Nederlanders vaker de bioscoop bezoeken. De sterk gestegen jeugdlonen en de kolenschaarste vanaf 1916 werden hiervoor als oorzaak gezien. Jongeren hadden meer geld te besteden en vanwege de kolenschaarste werd het verwarmen en verlichten van woningen steeds duurder. Mensen gingen niet meer bij elkaar op bezoek maar brachten hun avonden door in schouwburgen in plaats van in een koud en onverlicht huis.³²

De populairder wordende bioscoop was echter ook reden tot zorgen binnen de maatschappij. De bioscoop werd als probleem gezien. Al gauw werd over de bioscoopkwestie gesproken, zoals men ook over de vrouwenkwestie en de sociale kwestie spraken.³³ De discussie over de plaats van de bioscoop binnen het culturele leven werd gevoed door drie centrale vragen: Is film een kunst? Bezit film een opvoedkundige waarde? En bovenal: vormt de bioscoop een gevaar voor de goede zeden, in het bijzonder voor die van de opgroeiende jeugd?³⁴ In het debat dat naar aanleiding van de maatschappelijke onrust ook door de Tweede Kamer werd gevoerd werden manieren gezocht om

²⁷ Karel Dibbets, “Het bioscoopbedrijf tussen twee wereldoorlogen,” in *Geschiedenis van de Nederlandse film en bioscoop tot 1940*, red. Karel Dibbets en Frank van der Maden (Weesp: Het Wereldvenster, 1986): 231.

²⁸ Dibbets, “Het bioscoopbedrijf tussen twee wereldoorlogen,” 234.

²⁹ Ibid., 231.

³⁰ Ibid.

³¹ Thissen, Judith en André van der Velden, “Klasse als factor in de Nederlandse filmgeschiedenis. Een eerste verkenning,” *Tijdschrift voor mediageschiedenis* 12, no. 1 (2009): 56.

³² Thissen en Van der Velden, “Klasse als factor in de Nederlandse filmgeschiedenis,” 56.

³³ Dibbets, “Het bioscoopbedrijf tussen twee wereldoorlogen,” 234.

³⁴ Ibid., 234.

het kunstzinnige en opvoedkundige in film te verbeteren.³⁵ Als dat zou lukken, zou het morele gevaar van de bioscoop volgens sommige partijen vanzelf afnemen.³⁶ Deze partijen waren voorstander van het veredelen van de film en pleitten voor het verheffen van film tot kunst “door versterking van de artistieke en educatieve waarden”.³⁷ Naast de verheffing van film tot kunst waren er ook voorstanders van het idee van de bioscoop als volksschool. Films waren openbare lessen “waarbij een deskundige explicateur voor de juiste begeleiding moest zorgen.”³⁸ Tussen 1913 en 1920 werden er verscheidene schoolbioscopen opgericht waar educatieve films vertoond werden. In 1918 werd echter overduidelijk dat de bioscoop ook verderfelijk kon zijn. Een golf van Duitse films waarin op suggestieve wijze ‘de vele duistere vragen van het geslachtsleven’ werden behandeld trok grote belangstelling in Nederlandse bioscopen.³⁹ In datzelfde jaar werd duidelijk dat er een Rijkskeuring voor films behoorde te komen in plaats van gemeentelijke commissies die films keurden. Enkele plaatselijke bioscoopcommissies ervoeren dat het huidige keuringssysteem te duur en inefficiënt was. Ze zagen in dat enige coördinatie op haar plaats zou zijn en pleitten voor een landelijke keuring.⁴⁰ Op 2 november werd daarom de Staatscommissie ingesteld die onder leiding van mr. Ledeboer het bioscoopgevaar moest onderzoeken.

Naar aanleiding van het in oktober 1920 verschenen rapport van deze commissie heeft de Tweede Kamer meerdere vergaderingen gehouden. De Nederlandse samenleving was in die tijd verdeeld in verschillende zuilen met hun eigen geloofsovertuiging, levensbeschouwing en politieke vertegenwoordiging in het parlement. In feite kende Nederland vier verschillende zuilen: de katholieke, de protestants-christelijke, de socialistische en de neutrale of liberale zuil.⁴¹ Elk van deze zuilen had eigen organisaties op het gebied van sport, onderwijs, educatie, media en uiteraard politiek. Aanhangers van een zuil hielden zich in hun dagelijks leven gescheiden van de andere zuilen, wat een verdeelde samenleving tot gevolg had.

Tussen de verschillende zuilen bestond strikte scheiding, maar vooral op politiek terrein werkten de elites van de zuilen wel ook samen in het zoeken naar compromissen, zodat bij alle onderlinge verscheidenheid en verschillen van inzicht, toch oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken gevonden konden worden.⁴² Elke partij representeerde een bepaalde levensbeschouwing die werd gedeeld door de achterban. Op basis van deze levensbeschouwing ambieerden partijen bepaalde normen en waarden in de maatschappij. In de politiek in de jaren ‘10

³⁵ “37ste vergadering,” *Handelingen der Staten-Generaal – 1917-1918*, 15 januari 1918.

³⁶ Dibbets, “Het bioscoopbedrijf tussen twee wereldoorlogen,” 234.

³⁷ *Ibid.*, 234.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*, 236, 237.

⁴¹ “Verzuiling,” *Parlement en Politiek*, 5-10-2015, <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrpfxub/verzuiling>.

⁴² *Ibid.*, 5-10-2015.

en '20 was er een duidelijk onderscheid tussen de partijen. Sommige politieke partijen handelden vanuit een geloofsovertuiging (zoals de ARP, CHU en RKSP) en andere vanuit een seculiere grondslag (onder andere de SDAP, VDB en CPH). Deze politieke scheidslijn tussen (respectievelijk) confessionele 'rechtse' en niet-confessionele 'linkse' partijen werd door Abraham Kuyper, oprichter van de ARP, geïntroduceerd en al gauw de 'Antithese' genoemd.⁴³

1.1 Kabinet Ruys de Beerenbrouck 1

De Tweede Kamerverkiezingen van 3 juli 1918 waren de eerste in de geschiedenis waarbij alle mannen, boven de leeftijd van achttien jaar, mochten stemmen. Tevens was het de eerste keer dat er niet meer per district werd gestemd volgens een meerderheidsstelsel, maar dat het volk stemde op een vertegenwoordiger op de partijlijst, oftewel een stelsel van evenredige vertegenwoordiging.⁴⁴

Deze nieuwe manier van zetelverdeling leidde tot grote verschuivingen in de Tweede Kamer. De confessionele partijen RKSP (Roomsche Katholieke Staatspartij, officieel Algemeene Bond van RK-kiesverenigingen geheten), ARP (Anti-Revolutionaire Partij) en CHU (Christelijk-Historische Unie) groeiden gezamenlijk met vier zetels, en samen met twee christelijke 'splinterpartijen', de Christen-Democratische Partij (CDP) en Christelijk-Soziale Partij (CSP), kwamen ze uit op een meerderheid van 52 zetels.⁴⁵ De liberalen leverden op hun beurt juist veel zetels in. De Liberale Unie en de Bond van Vrij-Liberalen zakten samen van 32 zetels naar tien. Samen met de kleinere liberale partijen eindigden ze op vijftien zetels totaal. De linkse SDAP (Sociaal-Democratische Arbeiderspartij) won zeven zetels en kwam op 22, wat minder was dan gehoopt. Bovendien groeide de concurrentie met de komst van communistische, christensocialistische en anarchistische partijen (vier zetels in totaal).⁴⁶ Een tweetal belangenpartijen completeerden de 100 zetels in de Kamer.

Hoewel de christelijke partijen samen met de katholieken een meerderheid vormden, werd een overwegend christelijk kabinet gevormd met als eerste katholieke minister-president de Limburgse Commissaris van de Koningin Charles Ruys de Beerenbrouck van de RKSP.⁴⁷ Het was dit kabinet dat in november 1918 een Staatscommissie instelde die het bioscoopvraagstuk moest onderzoeken. In bestaande onderzoeken wordt gesproken over de samenstelling van de commissie als bestaand uit vijf leden van confessionelen huize en zes van niet-confessionelen huize.⁴⁸ Uit het rapport van de commissie zelf blijkt echter dat er in eerste instantie sprake was van tien leden, dat

⁴³ "Links en rechts," *Parlement en Politiek*, 5-10-2015, http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8wsy/links_en_rechts.

⁴⁴ "Tweede Kamerverkiezingen 1918," *Parlement en Politiek*, 6-10-2015, http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp1x0h/tweede_kamerverkiezingen_1918.

⁴⁵ *Ibid.*, 6-10-2015.

⁴⁶ *Ibid.*, 6-10-2015.

⁴⁷ "Kabinet-Ruijs de Beerenbrouck I (1918-1922)," *Parlement en Politiek*, 6-10-2015, http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp1x0g/kabinet_ruijs_de_beerenbrouck_i_1918.

⁴⁸ Van der Burg en Van den Heuvel, *Film en overheidsbeleid*, 53.

later werd uitgebreid tot twaalf leden.⁴⁹ De samenstelling van de commissie zoals vermeld in het rapport van de commissie zal ik ook aanhouden zijn in dit onderzoek.

1.2 Commissie-Ledeboer

Bij Koninklijk Besluit van 2 november 1918 werd een Staatscommissie ingesteld die onder leiding van Advocaat-Generaal bij den Hoogen Raad der Nederlanden Mr. R.B. Ledebouer werd opgedragen:

- a. te onderzoeken welke maatregelen van overheidswege behooren te worden genomen, om het zedelijk en maatschappelijk gevaar te bestrijden, dat aan bioscoopvoorstellingen verbonden is;
- b. omtrent dat onderzoek verslag aan H.M. de Koningin uit te brengen en wettelijke of andere voorschriften welke nodig worden geacht, met bijbehorende toelichting te ontwerpen.⁵⁰

Bij datzelfde besluit werden, naast Mr. Ledebouer als voorzitter, de eerste leden benoemd.⁵¹

In de formulering van de opdracht van de commissie bleek van drie stellingen te worden uitgegaan, namelijk dat bioscoopvoorstellingen op zich zelf beschouwd geen gevaar zijn, dat deze evenwel in de praktijk gevaren voor de zeden en het maatschappelijk leven meebrengen en dat, om deze te voorkomen, maatregelen van overheidswege geboden zijn.⁵² Twee jaar lang deed de commissie hier onderzoek naar. Bij de aanvang van de werkzaamheden werd afgesproken haar besprekingen uit te voeren aan de hand van de volgende vraagpunten, “welke door den Voorzitter” waren opgesteld:

1. Wat zijn de oorzaken van het bioscoopgevaar?
2. Moet het bioscoopbedrijf in het algemeen vrij zijn, of aan voorwaarden gebonden?

⁴⁹ “Verslag der Staatscommissie in zake maatregelen ter bestrijding van het zedelijk en maatschappelijk gevaar aan bioscoopvoorstellingen verbonden,” *Nationaal Archief* (Den Haag, 1920), 1.

⁵⁰ *Ibid.*, 1.

⁵¹ Deze leden waren: J. Bemelmans (redacteur van *Toneel en Bioscoop* en leraar te Roldne), Mr. J.V. van Dijck (Raad-Adviseur bij het Departement van Justitie), H. Ter Hall (lid van de Neutrale Partij in de Tweede Kamer der Staten-Generaal), Mevr. M. Hugestholtz-Zeeven, Mr. J. Limburg (lid van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland en de Vrijheidsbond (VDB)), J. van der Molen Tzn. (lid van de ARP in de Tweede Kamer der Staten-Generaal), Mr. Th. M. G. Treussart (Ridder van Rappard, Inspecteur van het Rijkstucht- en opvoedingswezen) en S.L. Veenstra (Inspecteur der Reclasseering bij het Departement van Justitie). Tot secretaris werd benoemd: Mr. H. Dooijeweerd Hzn. (Adj. Commies-redacteur ter gemeente-secretarie te Leiden (thans commies aan het Departement van Arbeid)).⁵¹ Later, op 31 december 1918, werden nog twee leden toegevoegd aan de commissie, wetende: Mr. A. de Graaf uit Utrecht en Dr. W. W. van der Meulen (Lid van den Raad der gemeente 's Gravenhage).⁵¹ De leden, allen afkomstig van verschillende stromingen, vertegenwoordigden volgens de commissie het verschil in levensbeschouwingen, onderling en in de maatschappij.

Zie: “Verslag der Staatscommissie in zake maatregelen ter bestrijding van het zedelijk en maatschappelijk gevaar aan bioscoopvoorstellingen verbonden,” *Nationaal Archief* (Den Haag, 1920), 1 en 2.

⁵² *Ibid.*

In het laatste geval, moet er keuring der films plaats hebben alleen voor kinderen of ook voor volwassenen?

3. Wanneer er keuring gewenst is, moet dan de maatstaf zijn of de films *toelaatbaar* zijn, of dat zij ook *geschikt* zijn?
4. Moet er eventueel een centrale, dus een rijkskeuring komen? Zoo ja, moet deze beslissend zijn, of moet daarnaast nog gemeentelijke keuring blijven bestaan?
5. Moet de (Rijks)keuring eventueel geschieden door ambtenaren of door commissiën?
6. Moet van overheidswege ook rekening worden gehouden met particuliere vereenigingen op bioscoopgebied, b.v. door het verstrekken van subsidie aan zulke vereenigingen?⁵³

Aan de bespreking van deze vragen werden meerdere vergaderingen gewijd, waarna door de commissie een subcommissie werd benoemd, bestaande uit de voorzitter en de heren Mrs. Van Dijk en Treussart, om de resultaten van het onderzoek en de besprekingen ervan in een voorontwerp van een wet te belichamen.⁵⁴ Dit onderzoek werd voornamelijk uitgevoerd door zogenaamde 'circulaires' rond te zenden naar betrokkenen bij het bioscoopbedrijf, de bescherming van de openbare veiligheid en experts op het gebied van kunst en cultuur. Hoe dit precies in zijn werk ging zal in hoofdstuk 5 aan bod komen.

⁵³ Ibid., 3.

⁵⁴ Ibid.

2. Tweede Kamerdebat over het bioscoopgevaar voorafgaand aan de benoeming van de Staatscommissie

Op 15 januari 1918 vergaderde de Tweede Kamer over de vaststelling van de staatsbegroting over het dienstjaar 1918, zoals aangeboden door het kabinet Cort van der Linden. Na behandeling van een aantal algemene zaken verlegde de aandacht zich naar iets wat “in de stukken”⁵⁵ het bioscoopgevaar genoemd werd. Tijdens de vergaderingen spraken J. van der Molen van de ARP, A.N. Fleskens van de RKSP, A.B. Kleerekoper van de SDAP, Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman van de CHU en premier Pieter (Wilhelm Adrianus) Cort van der Linden, een partijloze liberaal, zich uit over kwestie. Met name de heer Van der Molen hield een langdurige rede over de omvang van het bioscoopgevaar. Omdat er ten tijde van deze vergadering nog geen plannen waren voor een onderzoek naar het bioscoopgevaar door een Staatscommissie, is het interessant om te analyseren welke thema’s duidelijk naar voren komen in het debat. Na het verschijnen van het rapport van de commissie en tijdens de Kamerdebatten over het eerste wetsvoorstel in 1923 was er volgens J. van der Burg en J.H.J. van den Heuvel sprake van vier overkoepelende thema’s die speelden in de vergaderingen. In de eerste plaats was er volgens hen het twistpunt van de filmkeuring voor volwassenen en niet-volwassenen. Iedere partij was voor een keuring van films voor de jeugd, maar met name de liberale en socialistische partijen waren fel gekant tegen een filmkeuring voor volwassenen. In de tweede plaats werd er veel getwist over de vraag of de filmkeuring uitgevoerd moest worden onder supervisie van het rijk, de gemeentelijke overheid, of door beide. Ook hier waren het de liberale en socialistische partijen die pleitten voor alleen een landelijke keuring, om gemeentelijke willekeur en rechtsongelijkheid te vermijden. Ten derde verschilde men van mening over de samenstelling van de filmkeuringscommissie, die volgens sommigen diende te bestaan uit deskundigen op sociaalpedagogisch en kunst-kritisch gebied, maar volgens anderen uit vertegenwoordigers van de verschillende zuilen. Het vierde thema waren de keuringscriteria, die volgens de Staatscommissie moesten worden geformuleerd op basis van het uitgangspunt van ‘toelaatbaarheid’, maar welke basis niet door iedereen voldoende werd geacht.⁵⁶ De vraag is of deze thema’s ook al speelden in het Kamerdebat van 15 januari 1918. Interessant is overigens dat de politicus die tijdens het geanalyseerde debat het meeste aan het woord was – Jan van der Molen (ARP) – tevens lid was de uiteindelijke Staatscommissie. Uit de analyse van de handelingen van de vergadering van 15 januari 1918 zijn de volgende thema’s ontdekt.

⁵⁵ “37ste vergadering,” *Handelingen der Staten-Generaal – 1917-1918*, 15 januari 1918, 947.

⁵⁶ J. van der Burg en J.H.J. van den Heuvel, *Film en overheidsbeleid*, 53-54.

2.1 De aard van het bioscoopgevaar

Het debat ging voornamelijk over de aard van het bioscoopgevaar. Volgens de heer Van der Molen (ARP) werd er (in 1918) in toenemende mate gevonden dat de bioscoop een nadelige invloed had op kinderen en jeugdige personen.⁵⁷ Om zijn standpunt te onderbouwen citeerde hij onder andere een sectie uit een brief uit 1913 van het bestuur van de vereniging Pro Juventute uit Rotterdam. Volgens het bestuur viel niet te ontkennen dat de toename van vermogensdelicten door de jeugd, voor een groot deel te maken had met de stijgende genotszucht: “Naast het rooken van sigaretten behoort het bioscoopbezoek tot een der meest gezochte genietingen; beide vallen onder het bereik van elken jongen, al heeft hij ook de beschikking over zeer geringe middelen.”⁵⁸ Wanneer deze niet voorhanden waren, was volgens hen diefstal een logische manier om zich deze middelen toch te verschaffen. Bijna zonder uitzondering werd dan ook ervaren dat door diefstal verkregen geld gebruikt werd voor bioscoopbezoek. Ondervraagde delinquenten gaven bovendien geregeld toe geld gestolen te hebben voor dit doel.⁵⁹

Een onderzoek van een lokaal comité ter bestrijding van het bioscoopgevaar in Amsterdam naar de omvang van het bioscoopgevaar toonde aan dat van de 29.647 ondervraagde schoolkinderen, 68%, of 20.164 kinderen, meer of minder regelmatig de bioscoop bezochten.⁶⁰ Ene Dr. N. van Schouwenburg te Amsterdam wees bovendien in 1912 al in zijn wijkblaadje op “den funesten invloed van het bioscoopbezoek op het moreele leven der kinderen.”⁶¹

Van der Molen duidde meerdere keren in zijn redevoering op het feit dat er tal van voorbeelden te geven waren van de verderfelijke invloed die het bioscoopbezoek op kinderen had. Sommige waren volgens hem te lang om voor te lezen, andere te belangrijk om niet voor te lezen, omdat ze op zo treffende wijze tekenden welke indruk bioscoopfilms op kinderzielen maakten.⁶² Een nieuwsbericht uit *De Nieuwe Rotterdamse Courant* van 6 september 1913 vertelde van een groep van vier veertienjarige jongens die tijdens het lezen van detectiveromans en het bezoeken van bioscooptheaters het plan hadden gevormd een roversbende op te richten. Onder de naam ‘Het Zwarte Masker’ beloofden ze gehoorzaamheid aan hun chef en werd er een revolver aangeschaft om

⁵⁷ “37ste vergadering,” *Handelingen der Staten-Generaal – 1917-1918*, 15 januari 1918, 947, 948.

⁵⁸ *Ibid.*, 948.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *Ibid.*

degenen die braken met de regels te 'straffen'. Van het geld dat geroofd werd, kwam een deel in een algemene kas terwijl de rest onderling verdeeld werd.⁶³

Volgens Van der Molen was er in 1918 echter nog steeds sprake van dergelijke misdrijven. Op 11 januari stond er namelijk wederom een bericht in *De Nieuwe Rotterdamsche Courant* over een dievenbende, genaamd 'Lord Lister', die zich tot doel had gesteld zoveel mogelijk te roven en te stelen. Volgens de krant waren het vijftienjarige jongens die door bioscoopbezoek en romanlectuur waren vergiftigd.

Naast diefstal was bioscoopbezoek echter ook de aanstichter van moord en zelfmoord volgens mr. De Bie (destijds rechter bij de arrondissementsrechtbank te Winschoten), zoals hij schrijft in een brief aan de Staatscommissie. Er was hem een geval bekend van een dertienjarige jongen die zelfmoord pleegde 'als direct gevolg van een bezoek aan de bioscoop'. De betreffende jongen had op een zondagavond, ondanks een verbod van zijn vader, een film bezocht waar het verhaal draaide om een meisje dat op een dag "na huiselijken twist"⁶⁴ de ouderlijke woning had verlaten, zich probeerde te verdrinken, maar werd gered door een omstander, om vervolgens op te groeien tot een succesvol zangeres.⁶⁵ Toen de jongen thuiskwam van de voorstelling werd hij "met grof geschut"⁶⁶ ontvangen door zijn vader, waarop ook hij het huis verliet, maar zes weken later als lijk werd gevonden in de haven. Volgens de rechter een voorbeeld van een jongen die, vergiftigd door de "onwaarachtigheid der filmbeelden", tot een noodlottig einde kwam.⁶⁷ In dezelfde brief toonde de rechter aan dat niet alleen de jeugd beïnvloed werd door de bioscoop. Een geval was hem bekend van een dertigjarige man die een bank probeerde te overvallen, hierin faalde, en tijdens het verhoor door de politie te kennen gaf dat hij het in een film had zien gebeuren. Tevens stelde mr. De Bie, naar aanleiding van een groep veroordeelde jongens die een boer hadden bedreigd met een vuurwapen, dat zij de uitvoering van deze daad hadden afgekeken "van een verfoeilijke film, afgejakkerd in een vuile bioscoop."⁶⁸

Na deze toespraak van Van der Molen liet de heer Fleskens (RKSP) slechts weten het volkomen met de ARP eens te zijn.⁶⁹ Dit gold trouwens voor het volledige debat.

Na de heer Fleskens sprak de heer Kleerekoper van de SDAP zich nog wel uit over de aard van het bioscoopgevaar, zoals verwoord door Van der Molen. In de eerste plaats was hij het eens met de stelling dat de bioscoop een zeker gevaar met zich meebrengt. Kleerekoper stelde echter dat het stilzwijgend verband dat Van der Molen had gelegd met zijn voorbeelden van ongelukken, zelfmoord

⁶³ Ibid., 949.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid., 950.

en misdadigheid tussen hetgeen de delinquenten gezien hadden en later uitgevoerd, geen causaal verband was.⁷⁰ Het was volgens Kleerekoper onjuist om te stellen dat de voorbeelden van een volwassene of een kind, die iets afschuwelijks ziet en daarna iets afschuwelijks doet, aantoonen dat er een direct causaal verband was tussen beide. Volgens hem waren er meer gegevens nodig voor een dergelijk verband kon worden gelegd. Hij stelde dat individuen, jong of oud, die tot misdaad of zelfmoord overgaan, daarvoor in het algemeen een predispositie hadden en dat een bioscoopbezoek een zeker misdrijf slechts kon vervroegen of wijzigen.⁷¹

Ook de vierde politicus die aan het woord kwam, de heer De Savornin Lohman (CHU), meent dat er gerust gesteld kon worden dat menige bioscoopvoorstelling gevaarlijk was voor de openbare veiligheid en dat mensen (jong en oud) wel degelijk werden aangezet tot misdrijven, zich ermee familiariseerden of de middelen ertoe leerden door wat ze te zien kregen tijdens de vertoningen.⁷² Tevens stelde hij dat de bioscoop voortdurend gebruikt werd om de politie te bespotten en in feite voor alle dingen die niet goed waren voor de openbare veiligheid.⁷³

Tot slot probeerde minister-president Cort van der Linden een uitspraak van Van der Molen nog te nuanceren. Hij vond bioscoopvoorstellingen niet gevaarlijker dan het lezen van romans, maar dat de bioscoop een “verbazend suggestieve werking” had die niet van romanlectuur uitging.⁷⁴ Dit leidde er volgens hem toe dat vooral kinderen en jongeren overgingen tot daden, waaraan zij anders niet zouden hebben gedacht. Het *lezen over* een misdaad in een boek had een andere invloed op de jeugd dan het *zien ervan* in een film. Hij voegde daar nog aan toe dat het voor een groot deel lag aan de geestestoestand van de toeschouwers hoe ze omgingen met dergelijke invloeden.⁷⁵

2.2 De inhoud van de films

Het tweede thema dat onderdeel van het debat was, omvat de inhoud van de films waar men bang voor was. Wederom was het Van der Molen die het meest te zeggen had over dit thema. Naast de voorbeelden die hij gaf over waarom de bioscoop gevaarlijk was, gaf hij een aantal voorbeelden over de aard van dat gevaar. In een eerste voorbeeld haalt hij een onderzoek aan van een Duits pastoor naar 250 niet gecontroleerde biodrama's. In die films werden volgens dat onderzoek getoond:

97 moorden, 51 echtbreuken, 19 verleidingen, 22 ontvoeringen, 45 zelfmoorden, voorts werden de hoofdrollen vervuld door 170 dieven, 25 slechte vrouwen, 35 dronkaards, welke

⁷⁰ Ibid., 955.

⁷¹ Ibid., 956.

⁷² Ibid., 961.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid., 962.

⁷⁵ Ibid.

door een leger van politiemannen en detectives achterna werden gerend. Een onbetekenende bijdrage echter tot de ijzingwekkende statistiek der razend-vlug doorleefde misdaden van moord en doodslag, liefde en haat, minnennijd en wraak, siddering en angst.⁷⁶

De inhoud van de vertoonde films was volgens Van der Molen in deze vorm ontoelaatbaar. In een ander citaat haalt hij de heer A. Wolff-Beffie aan, die in januari 1915 in DE TELEGRAAF zijn ervaring deelde van een bezoek aan een eersterangs bioscoop. Tijdens de voorstelling werd hij geconfronteerd met beelden van moord, haat, overspel, diefstal en brandstichting, hetgeen gepaard ging met hoorbare uitroepen van toeschouwers die hun enthousiasme niet konden onderdrukken.⁷⁷ Tijdens de voorstelling van een andere film, met een 'verwoede liefdesidylle' als hoofdonderwerp, stelde een klein meisje meerdere vragen aan haar moeder over de betekenis van de 'liefdesaangelegenheden' die vertoond werden. In plaats van een pedagogisch antwoord op elk van deze vragen, waar Wolff op had gehoopt, legde ze haar het zwijgen op met de uitspraak: "Stil zusje, niets vragen."⁷⁸ Een derde vertoning, tot slot, had als onderwerp moord, roof en brandstichting door een 'gentleman-dief'. Een kleine jongen uitte zijn gevoelens over de film tijdens een hevige moordpartij met de volgende woorden: "He, moe, was ik er maar bij; ik zou ze ook allemaal zoo doodmaken."⁷⁹ Zich omdraaiend in zijn stoel zag de heer Wolff-Beffie dat het gelaat van de jongen roodgekleurd was van grote opwindning en hij met zijn kleine, gebalde vuistjes "in extase" op zijn rugleuning hamerde.⁸⁰ Beide voorbeelden waren volgens Wolff-Beffie bewijs van de verwoestende invloed die de bioscoop had op kinderen.

Naast de voorbeelden die de heer Van der Molen aanhaalde, werd er door de andere politici niet verder ingegaan op de inhoud van het bioscoopgevaar.

2.3 Potentiële maatregelen

Een derde thema dat in het debat ter sprake kwam ging over mogelijke maatregelen om het bioscoopgevaar te beteugelen. Zowel Van der Molen als Kleerekoper, De Savornin Lohman en Cort van der Linden spraken zich uit over hoe zij vonden dat het bioscoopvraagstuk moest worden opgelost. Met name Van der Molen maakte er een punt van dat er tot dan toe, in lokale keuringen, geen onderscheid werd gemaakt tussen volwassen- en niet-volwassenkeuring.⁸¹ Daarnaast stelde hij dat films tot die tijd alleen gekeurd werden op basis van strijdigheid met de openbare orde of goede

⁷⁶ Ibid., 948.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid., 949.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid., 948.

zedes. Een bepaalde vertoning werd op die manier definitief goed- of afgekeurd. Er was echter geen maatregel om de invloed van die vertoningen op kinderen in te perken. De controle op de vertoningen loste het probleem van de stijgende criminaliteit onder jongeren (die naar de bioscoop wilden) niet op.⁸² Tot slot wond hij zich op over het feit dat een moeder die een brood stal om haar kinderen te voeden, met de dood bestraft kon worden, maar dat een bioscoop, die kinderzielen doodde met haar voorstellingen, niet passend gestraft werd. Volgens Van der Molen was de enige oplossing het kwaad onder ogen te zien, het te bestuderen, het gevaar trachten te kennen in al zijn funeste vormen en verstandige mensen te laten nadenken over middelen om het te bestrijden. Hij stelde daarom ook voor om een Staatscommissie in te stellen met als doel het bioscoopvraagstuk te onderzoeken en het goede van de bioscoop te ziften van het kwade.⁸³

De heer Kleerekoper van de SDAP nuanceerde, op zijn beurt, deze uitspraken. Hoewel hij het grotendeels eens was met Van der Molen, vond hij dat Van der Molen te makkelijk dacht over de bestrijding van het bioscoopgevaar. Een Staatscommissie instellen was lastiger dan Van der Molen deed voordoen, omdat je te maken had met commissieleden met verschillende levensbeschouwingen en geloofsovertuigingen. Bovendien waren oordelen over, met name, de zedelijkheid subjectief en was het de taak van de publieke opinie om daarover te oordelen en niet van de overheid.⁸⁴ Kleerekoper raadde de eventuele commissie dan ook aan voorzichtig met de kwestie om te gaan, omdat keuren uit moreel oogpunt en het uitoefenen van preventieve censuur op subjectieve wijze, maar één stap van elkaar verwijderd waren.⁸⁵ De enige echte mogelijke oplossing was volgens Kleerekoper:

[H]et ontwikkelen van de massa en het veredelen van den volkssmaak van overheidswege.

Dan schiet men tegen dit kwaad veel harder op dan door verbodsbepalingen, waarbij allerlei subjectieve maatstaven moeten worden aangelegd, waarvoor ik eigenlijk wel een beetje bevreesd ben.⁸⁶

Volgens Kleerekoper was het ontwikkelen van het peil van de smaak van het volk “het groote correctief.”⁸⁷

De Savornin Lohman (CHU) benadrukte in zijn rede dat welke keuring er ook zou komen, de uitvoering ervan diende te geschieden door de Minister van Justitie en niet door de Minister van

⁸² Ibid.

⁸³ Ibid., 950.

⁸⁴ Ibid., 956.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid., 957.

⁸⁷ Ibid.

Binnenlandse Zaken (zoals Van der Molen stelde). Hij stelde dan ook voor een wet te maken waarbij het vertonen van films afhankelijk werd gesteld van de goedkeuring ervan door het openbaar gezag.⁸⁸ Hij was het wel eens met Kleerekoper over de kwestie van controle op zedelijkheid, die volgens hem te subjectief was en buiten de taken van de overheid lag.

Premier Cort van der Linden ging tot slot kort in op de rede van Van der Molen. Hij was van mening dat gemeentekeringen effectiever waren dan een Rijkskeuring, omdat er beter afgestemd (op de gemeente) gekeurd kon worden en er meer proefnemingen binnen kwamen die met elkaar vergeleken konden worden ter verbetering van de keuringscriteria.⁸⁹ Daarnaast erkende hij het punt van Kleerekoper dat het niet gemakkelijk was een praktische regeling te vinden en gaf nog aan dat hij het bioscoopgevaar niet als ernstiger ervoer dan het gevaar van het lezen van romans of verhalen.⁹⁰

De thema's die in dit onderzoek zijn gevonden komen gedeeltelijk overeen met de thema's die Van der Burg en Van den Heuvel noemen in hun boek.⁹¹ Zij noemden de discussiepunten rondom de aparte keuring voor volwassenen en niet-volwassenen, de uitvoering van de keuring door de regering, gemeentelijke overheid of beide, de samenstelling van de keuringscommissie en de keuringscriteria die ze moesten hanteren. Elk van deze vier thema's speelden ook al tijdens de Tweede Kamervergadering van 15 januari 1918. Uit onderzoek van deze vergadering is echter gebleken dat de nadruk op andere aspecten lag en dat de thema's die Van der Burg en Van den Heuvel noemen slechts betrekking hebben op de potentiële maatregelen die getroffen dienden te worden. In het Kamerdebat ging het echter ook over thema's als de aard van de bioscoop en de (schadelijke) inhoud van de films.

⁸⁸ Ibid., 961.

⁸⁹ Ibid., 962.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ J. van der Burg en J.H.J. van den Heuvel, *Film en overheidsbeleid*, 53, 54.

3. Interdiscursiviteit en articulatie in het debat van 15 januari 1918

In het voorgaande hoofdstuk werd met name ingegaan op de inhoud van het debat tijdens de vergadering. Uit deze analyse kwam een aantal thema's aan het licht. In dit hoofdstuk ligt de concentratie op de verwoordingen, of articulatie, van het debat. De woordkeuzes van de politici leggen vaak onbewust verbanden met andere discoursen. Doordat ze het bioscoopgevaar vergeleken met bijvoorbeeld het roken van sigaretten, werd er een relatie gelegd tussen het discours van het bioscoopgevaar en dat van verslaving. Op deze wijze, ook wel interdiscursiviteit genoemd, kreeg het frame waarbinnen over het bioscoopgevaar werd gedacht een extra lading. De framing van de bioscoop kwam dus tot stand door framing devices – zoals woordkeuze(s), formuleringen, stijlfiguren, metaforen en vormen van beeldspraak – die inhoudelijke bruggetjes legden naar andere discoursen dan dat over het bioscoopgevaar in enge zin.⁹²

Tijdens de analyse van het debat in de vergadering van 15 januari werden een aantal vormen van interdiscursiviteit zichtbaar. Door middel van bepaalde vergelijkingen, vormen van beeldspraak en soms slechts een enkel woord werden bewust of onbewust verbanden gelegd door de politici met andere discoursen die buiten dat van de bioscoop vielen. In dit hoofdstuk zal ik deze interdiscursieve relaties beschrijven en een brug slaan tussen het debat zoals dat hier gevoerd is en de uiteindelijke opdracht van de Staatscommissie.

3.1 Goede zeden/moraal

De meest terugkerende relatie in het debat was die tussen het bioscoopgevaar en de invloed ervan op de goede zeden. Zoals in vorig hoofdstuk benadrukt, werden, met name door Van der Molen, meerdere voorbeelden aangehaald van de “funesten invloed van het bioscoopbezoek op het morele leven der kinderen.”⁹³ De overige politici in het debat ontkenden deze invloed van de bioscoop op de jeugd ook niet. Door Van der Molen werd echter een causaal verband gelegd tussen de bioscoop/filmvertoningen en de teloorgang van de goede zeden en goede moraal. Over een voorbeeld, geciteerd in het vorige hoofdstuk, van een meisje dat tijdens een film blootgesteld werd aan allerlei ‘liefdesaangelegenheden’ werd gezegd dat het “den verderfelijken invloed” van het bioscoopbezoek op kinderen aantoonde.⁹⁴

⁹² Baldwin van Gorp, “Het reconstrueren van frames via inductieve inhoudsanalyse,” 14.

⁹³ “37ste vergadering,” *Handelingen der Staten-Generaal – 1917-1918*, 15 januari 1918, 948.

⁹⁴ *Ibid.*, 949.

Het is een uitspraak van de heer Wolff-Beffie, aangehaald door Van der Molen die typeert hoe gedacht werd over het morele verval. In de uitleg van zijn ervaring van een bioscoopbezoek zei hij het volgende: "Ik werd op dien middag echter onthaald op verschrikkelijke, sensationele voorstellingen uit 't leven, waarin niet alleen haat, moord, brandstichting, diefstal, bedrog, overspel en meer dergelijke 'edele' eigenschappen van 't menselijk geslacht hoogtij vierden."⁹⁵ Naast zijn vergelijking van de bioscoop met verschrikking en sensatielust is het met name het sarcasme in zijn uitspraak die opvalt. Hij noemt haat, moord, brandstichting, diefstal, bedrog en overspel als edele eigenschappen van het menselijk leven. Deze uitspraak toont aan dat Wolff-Beffie de strijd tegen het morele verval in feite al had opgegeven. Hij sprak zijn ongenoegen uit over de ontwikkeling van de 'goede' moraal, die deze menselijke eigenschappen 'tegenwoordig' niet meer afkeurde.

Verderop in de rede van Van der Molen werden termen als 'vergiftigd', 'verfoeilijk' en 'morele infectie' in verband gebracht met de bioscoop. Van der Molen sprak hierover in het volgende advies aan de regering:

Wanneer wij iets willen doen om te zorgen, dat het zieleleven van onze kinderen en jeugdige personen niet totaal vergiftigd wordt, dan geloof ik, dat het wel degelijk ligt op den weg der Regeering om in bijzondere mate haar aandacht te wijden aan de morele infectie, waaraan onze kinderen en jeugdige personen blootstaan, en in bijzondere mate te overwegen, met welke middelen zij dit steeds voortwoekerend kwaad kan bestrijden.⁹⁶

De bioscoop krijgt hier direct de schuld van het morele verval in de samenleving en moet zo snel mogelijk bestreden worden. Ook premier Cort van der Linden uitte zijn zorgen over deze invloed van de bioscoop: "Ook de immorele invloed der bioscoop, vooral op kinderen en jeugdige personen, is inderdaad zeer groot. En waar is de grens tusschen wat men als immoreel moet beschouwen, en wat ook moet worden beschouwd als prikkelend tot misdrijf?"⁹⁷

Naast het feit dat hij het eens was met Van der Molen, legt Cort van der Linden hier een verband tussen de bioscoop en criminaliteit. Daarmee kom ik op de volgende terugkerende relatie in het debat.

3.2 Criminaliteit

De stijging van criminaliteit onder de jeugd werd door Van der Molen als direct gevolg gezien van regelmatig bioscoopbezoek. Niet elke politicus in het debat was het daar echter mee eens. In het

⁹⁵ Ibid., 948.

⁹⁶ Ibid., 950.

⁹⁷ Ibid., 962.

voorgaande hoofdstuk staan verschillende passages waarin een voorbeeld van dit verband wordt gegeven. Wat daarin opviel is een aantal woordkeuzes in de argumenten voor dit standpunt. In de meeste voorbeelden viel niet veel opmerkelijks op te noemen. De meeste ondervraagden delen hun ervaringen van jongeren die geld stalen om naar de bioscoop te kunnen gaan, misdrijven uit de film nadeden of erdoor geïnspireerd en ermee bekend raakten.

In één voorbeeld echter, van een artikel in de *De Nieuwe Rotterdamse Courant* van september 1913, werd de volgende uitspraak gedaan: “een niet alledaagsch geval van jeugdige boosdoeners, kwekelingen van prikkellectuur [...] hadden onder het lezen van detective-romans en het bezoeken van bioscope-theaters, het plan gevormd, zich te constitueeren tot een rooverbende.”⁹⁸ Niet alleen wordt hier beweerd dat de ‘boosdoeners’ op het idee waren gekomen een criminele bende op te richten, tijdens het bezoeken van een bioscoop, maar worden ze letterlijk ‘kwekelingen van prikkellectuur’ genoemd. Deze bewering of vaststelling door de schrijver geeft aan hoe groot de invloed van de ‘prikkelbioscoop’ was. Vertoningen van films, die volgens sommige critici nog slechts gemaakt werden om zintuigen te prikkelen,⁹⁹ zijn volgens deze auteur een kweekvijver voor criminelen. Ook in een artikel uit 1918 wordt dit verband vastgesteld: “drie jongens werden gevat, wegens diefstal van dekens en een slede. Dit drietal was ‘t ‘bestuur’ van een dievenbende [...] ‘t Ledental bestaat uit 15-jarige jongens [...] door bioscoopbezoek en romanlectuur vergiftigd.”¹⁰⁰ In zijn ervaring met de relatie tussen bioscoopbezoek en criminaliteit, verklaart mr. De Bie daarnaast dat een dertienjarige jongen, uit een “volstrekt niet ongunstig bekend staand gezin” zelfmoord pleegde omdat hij was “vergiftigd door de onwaarachtigheid der filmbeelden.”¹⁰¹

Hoewel zowel de heren Kleerekoper als Cort van der Linden kanttekeningen plaatsten bij de veronderstelling dat er een causaal verband was tussen bioscoopbezoek en criminaliteit, was de overheersende mening dat er wel degelijk gesproken kon worden van een gevaar van de bioscoop voor de openbare veiligheid.¹⁰² De uitspraak van mr. De Bie brengt mij bovendien op de volgende interdiscursieve relatie.

3.3 Huiselijke situatie

De Bie benadrukt in het citaat dat hierboven is gegeven dat de dertienjarige jongen die zelfmoord pleegde na het bezoeken van een bioscoop, uit een ‘gunstig’ gezin kwam. Het feit dat hij dit benadrukt, geeft aan dat er volgens hem een verband was tussen criminaliteit, bioscoopbezoek en

⁹⁸ Ibid., 949.

⁹⁹ “Verslag der Staatscommissie in zake maatregelen ter bestrijding van het zedelijk en maatschappelijk gevaar aan bioscoopvoorstellingen verbonden,” *Nationaal Archief* (Den Haag, 1920), 11, 18.

¹⁰⁰ “37ste vergadering,” *Handelingen der Staten-Generaal – 1917-1918*, 15 januari 1918, 949.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid., 955, 961, 962.

de, al dan niet gunstige, thuissituatie van jongeren. Ditzelfde verband wordt gelegd door de auteur van het artikel in de *De Nieuwe Rotterdamsche Courant* over de leden van de bende 'Het Zwarte Masker'.¹⁰³ Met het zinnetje: "Vier jongens van goeden huize" gaf de auteur aan dat dat opvallende ontwikkeling was. Jongens van goeden huize werden namelijk niet geacht misdrijven te plegen. Tot slot werd ook door premier Cort van der Linden een link gelegd tussen de geestelijke toestand van de ouders, en daarmee de (of het gebrek aan) opvoeding van de kinderen, en de kans dat die kinderen crimineel verdrag vertoonden.¹⁰⁴

3.4 Ziekte

Een van de relaties met het discours van de bioscoop die maar sporadisch terugkeert, maar door de meeste politici erkend werd is die met het discours van ziekte. De ontwikkeling van de bioscoop, en het bioscoopgevaar wordt het eerst door de heer Van der Molen vergeleken met een ziekte. In een uiting van bezorgdheid over de manier waarop tot dusver is geprobeerd het bioscoopgevaar te onderzoeken zegt hij dat het alleen maar erger wordt: "[...] wanneer men het kankerend kwaad steeds dieper laat invreten."¹⁰⁵ Naast deze duidelijke vergelijking van de bioscoop met een zeer agressieve ziekte, werd het verband tussen beide discoursen, veelal onbewust, door meerdere politici gemaakt. Hoewel het woord ziekte niet letterlijk in de mond wordt genomen, spreken de meeste politici in het debat wel van een verderfelijke invloed die de bioscoop heeft op het zielenleven van de jeugd, of ontkenden ze dit verband, zoals gemaakt door Van der Molen, niet.

Naast deze relatie werd er door de heer Kleerekoper een verband gelegd tussen het gevaar van bioscoopbezoek en de geestestoestand van de bezoeker. Volgens hem was de bioscoop op zichzelf geen gevaarlijk instituut, maar leverde het gevaar op voor mensen die makkelijk beïnvloedbaar waren en voor mensen die al een 'predispositie' hadden op het plegen van misdrijven.¹⁰⁶ Ook Cort van der Linden was van mening dat het gevaar van de bioscoop voornamelijk afhing van de geestestoestand van de bezoeker.¹⁰⁷

3.5 Klasse

De voorlaatste vorm van interdiscursiviteit die zichtbaar is geworden in de analyse is die tussen het discours van de bioscoop en dat van (sociale/culturele) klasse. Wederom is het een uitspraak van Van der Molen die als eerste een verband tussen beide legde. Met een citaat waarin

¹⁰³ Ibid., 949.

¹⁰⁴ Ibid., 962.

¹⁰⁵ Ibid., 950.

¹⁰⁶ Ibid., 956.

¹⁰⁷ Ibid., 962.

bioscoopvoorstellingen als “goedkoop vermaak”¹⁰⁸ werden aangeduid stelt hij dat de bioscoop een instituut is voor de lage klasse. Hij is het ook die in een later voorbeeld een uitspraak van mr. De Bie citeert, die stelde dat een groep jonge kerels uit Groningen hun gepleegde misdrijf hadden afgekeken van een “verfoeilijke film, afgejakkerd in een vuile bioscoop.”¹⁰⁹

Beide citaten tonen aan dat de bioscoopindustrie in een kwaad daglicht werd gesteld door het ‘goedkoop vermaak’ te noemen dat in een ‘vuile bioscoop’ werd ervaren. Met name goedkoop vermaak werd vaak gebruikt om de smaak van de lage klasse aan te tonen. De hoge klasse was meer geïnteresseerd in toneel en opera, welke beide in mooie, historische en culturele gebouwen werden opgevoerd.

3.6 Kapitalisme

Tot slot een relatie die slechts door één politicus werd benoemd, maar wel betekenisvol is. De bioscoop krijgt in het debat van de Tweede Kamer de schuld van moreel verval, groei van criminaliteit en de ondergang van de hoge klasse. Volgens de heer Kleerekoper is echter een deel de schuld van het kapitalisme en niet van de bioscoop ‘an sich’:

Die bioscoop is een heel mooie uitvinding geweest, waarmede voor onderwijs en ontwikkeling ontzaglijk veel goeds zou zijn te doen, maar het is geworden een object om winst mede te maken, zoals alles in onze samenleving. En hier, gelijk overal elders in deze wereld, vraagt niemand zich af of hij door zijn winstmakerij goed of kwaad effect sorteert, maar slechts of hij meer of minder kan verdienen.¹¹⁰

Deze simpele uitspraak van Kleerekoper is een schitterend voorbeeld van een politicus die verder keek dan zijn collega’s. In plaats van de schuld te leggen bij een instelling, een industrie, of zelfs een filmmaker, hield hij de maatschappij een spiegel voor. De bioscoop was niet het duivels instituut dat zo gevreesd diende te worden. Het was de kapitalistische instelling van de samenleving die de bioscoop gebruikte om geld te verdienen, in plaats van om te onderwijzen of als medium voor kunst en cultuur. Het waren de bioscoopondernemers die advertenties in de krant plaatsten met teksten als: “De voornaamste bezwaren der Redactie tegen die film verdienen in ruime kring bekend te worden.”¹¹¹ Het waren daarnaast de recensenten die in kranten schreven over de ‘prikkelcènes’ als het neerschieten van soldaten door een landgenoot, die de stormloop op de bioscopen

¹⁰⁸ Ibid., 948.

¹⁰⁹ Ibid., 950.

¹¹⁰ Ibid., 956.

¹¹¹ Ibid.

veroorzaakten. Er werd ingespeeld op de nieuwsgierigheid en sensatielust van de bezoeker om maar zoveel mogelijk geld te verdienen. “De film is nog te zien tot de achttiende van deze maand”, haast u dus, maar “ge zijt gewaarschuwd.”¹¹²

De bioscoop was een mooie uitvinding, maar de kapitalistische mentaliteit van de samenleving is in staat elke uitvinding te corrumperen.

¹¹² Ibid.

4. Thema's in het verslag van de Staatscommissie

Het verslag van de commissie-Ledeboer bestaat uit een aantal delen. Na een opsomming van de leden van de commissie wordt het verslag geopend met een rede, welke gehouden werd door de heer Ledebroer tijdens de installatie van de commissie op 14 januari 1919. In deze rede ligt Ledebroer toe wat de taakomschrijving van de commissie is, hoe het vraagstuk in de belangstelling is gekomen en hoe de commissie het heeft onderzocht. Als conclusie komen ze met een 'ontwerp van wet' om het zedelijke en maatschappelijke gevaar van de bioscoop te bestrijden. Na dit wetsvoorstel volgt een memorie van toelichting op de algemene beschouwingen en op de artikelen van het wetsontwerp. In zowel de toelichting op de algemene beschouwingen als de artikelen is veel informatie te vinden over de standpunten van de Staatscommissie betreffende het vraagstuk en hoe ze dat verwoordde. Beide delen zijn dan ook interessant voor kwalitatieve inhoudsanalyse. Tot slot volgen een zestal bijlages, variërend van onderzoeksresultaten van de commissie tot een brief van Mr. A. de Graaf die het niet eens is met de hoofdzaken in het standpunt van de commissie.¹¹³

Uit analyse van de toelichting op de algemene beschouwingen en de toelichting bij de artikelen van het eerste wetsontwerp komt een aantal thema's naar voren. De thema's zijn in eerste instantie onder te verdelen in vier overkoepelende elementen: ontstaan van het bioscoopvraagstuk, kenmerken van het gevaar van de bioscoop, gevolgen van bioscoopbezoek op (met name) jongeren en maatregelen die getroffen dienen te worden om dit gevaar te bestrijden. Na verdere analyse blijken de overkoepelende thema's een aantal terugkerende onderwerpen te bevatten die ik hieronder uiteen zal zetten.

4.1 De waarde van de bioscoop

In de opening van de toelichting op de algemene beschouwingen benadrukt de commissie dat het bioscoopbedrijf zowel voor- als nadelen met zich meebracht. Ze wilde niet dat de bioscoop werd weggezet als enkel een kwaad, wanneer filmvertoningen ook positieve bijdrages konden leveren. De commissie erkende in de eerste plaats dat de filmindustrie een geweldige vlucht had genomen die gepaard ging met zorgen over de zedelijke en maatschappelijke gevaren verbonden aan de ongelimiteerde ontwikkeling van een jonge bedrijfstak.¹¹⁴ Ze erkende daarnaast dat er terdege

¹¹³ "Verslag der Staatscommissie in zake maatregelen ter bestrijding van het zedelijk en maatschappelijk gevaar aan bioscoopvoorstellingen verbonden," *Nationaal Archief* (Den Haag, 1920), 2.

¹¹⁴ *Ibid.*, 11.

sprake was van een bioscoopkwaad dat ver om zich heen had gegrepen. Er werd volgens de commissie geklaagd over de “verruwenden invloed die van het moderne bioscooptheater uitgaat” en gewezen op het verband tussen de stijgende criminaliteit bij de jeugd en het geregeld bezoeken van deze ‘inrichtingen’.¹¹⁵

Volgens de commissie moest dit kwaad echter gezocht worden in verschillende oorzaken. Films, en de kinematografie in zijn geheel, waren niet op zichzelf verantwoordelijk voor het kwaad. De commissie benoemde de bioscoop zelfs als een “bewonderingswaardige uitvinding, die op velerlei, met name op instructief gebied, belangrijke diensten kon bewijzen.”¹¹⁶ Het instituut van de schoolbioscoop werd als voorbeeld aangehaald van wijzen waarop filmvertoningen dienstbaar konden zijn aan de maatschappij. Naast het onderwijs hadden ook de handel en de industrie film ingezet als ‘bondgenoot’, zij het als propagandamiddel. Tot slot gebruikten ook de wetenschap en de kunst de bioscoop tot hun voordeel.¹¹⁷ Het kwaad schulde volgens de commissie dan ook voornamelijk in de wijze van exploitatie van de bioscoop als plaatsvervanger van het toneel.¹¹⁸ Overigens trof, volgens de commissie, niet elke bioscoop blaam, maar de industrie als geheel die zich in een zorgwekkende richting ontwikkelde.¹¹⁹

Eén lid van de commissie was het echter niet eens met de standpunten van de rest van de commissie. Mr. A. de Graaf betoogde zijn eigen mening over het bioscoopvraagstuk in een aparte nota die als bijlage bij het verslag werd gevoegd.¹²⁰ In deze nota gaf De Graaf aan het eens te zijn met de waardering van de bioscoop zoals verwoord door zijn collega’s, maar dat hij zich niet kon vinden in de potentiële maatregelen die werden voorgesteld. Volgens De Graaf was de bioscoop uitsluitend geschikt voor instructieve doeleinden en in geen geval voor ontspanningsdoeleinden. Volgens De Graaf ligt dat ingesloten in de aard van de bioscoop:

[De Graaf] is van meening dat deze uitvinding slechts geschikt is voor instructieve vertoningen, maar dat zij door haar wezen zelf, zodra zij zich begeeft op dramatisch gebied, zoowel in het tragische als komische genre, noodzakelijk tot het sensationeele, d.i. tot het lagere gevoelens prikkelende zijn toevlucht moet nemen, beter gezegd: dat de bewegende fotografie uit haar aard aan iedere dramatische voorstelling een sensationeel karakter geeft.¹²¹

¹¹⁵ Ibid., 11.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Ibid., 11, 17.

¹¹⁸ Ibid., 11.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid., 54 – 57.

¹²¹ Ibid., 55.

Met deze uitspraak geeft hij direct aan wat zijn standpunt is over de aard van de bioscoop en welk gevaar dat met zich meebrengt. Dit brengt mij op het volgende thema.

4.2 De aard van het bioscoopgevaar

Het gevaar dat aan filmvertoningen verbonden is werd in eerste instantie in verband gebracht met het toneel. Het bioscoopbedrijf gaat namelijk niet uit van het esthetische idee¹²², maar van de amusementswaarde. De aantrekkingskracht van de bioscoop schuilt in een “veelbiedend, sterk gevarieerd programma dat zonder van de toeschouwers veel inspanning te eischen, hen niettemin eenige uren in gespannen aandacht houdt.”¹²³ Er werd daarbij door de filmindustrie ingespeeld op de sensatiezucht van het publiek. In affiches, litho’s en biljetten werden sensationele beelden gebruikt die verruwend of prikkelend moeten werken om het publiek te lokken.¹²⁴ Het probleem met deze sensatiefilms is volgens de commissie de vertoning van “moord en doodslag, huwelijksontrouw en min-morele verhoudingen.”¹²⁵ Ze stelt dat het vertonen van pikante en gedurfde elementen in films het publiek aantrekt. Tot ongenoegen van de bezorgde burgers spelen de filmfabrikanten hier juist op in door pikante en gedurfde films te produceren.¹²⁶ Tel daar bovenop de lage entreegelden voor de filmvertoningen en er wordt een massapubliek aangetrokken dat het kwaad slechts verscherpt.¹²⁷

Een tweede probleem werd gevonden met de exploitatie van het (bioscoop)bedrijf. De exploitatie van filmvoorstellingen ging vaak gepaard met het zogenoemde “spectacle coupé en de explicatie.”¹²⁸ Na, of tussen filmvertoningen was het in menig bioscoop gewoon dat het publiek een ogenblik rust gegund werd door het laten optreden van zangers en voordragers. Dit optreden, het *spectacle coupé*, bood echter ook veel dat de grens van het toelaatbare overschreed. Ook de explicatie, de toelichting bij een film door een explicateur, die juist veel kon bijdragen aan de waarde van de vertoning werd vaak integendeel gebruikt.¹²⁹ Door dubbelzinnige opmerkingen en een goedkope, smakeloze scherts daalde het niveau van de vertoning juist. De exploitatie van het bioscoopbedrijf op de hier beschrijvende wijze was in het algemeen echter zeer winstgevend, wat het vinden van een goede oplossing bemoeilijkte.¹³⁰

¹²² Het esthetische idee (of beweging) verwijst naar een Britse beweging die van invloed was op de kunst architectuur in de jaren zeventig en tachtig van de negentiende eeuw. Na de filosofie van *l'art pour l'art* achtte de esthetische beweging de schoonheid en de autonome waarde van de kunst hoger dan de didactische doeleinden, verhalende inhoud of betekenisvolle onderwerpen. (<http://www.encyclo.nl/begrip/aesthetische%20beweging>).

¹²³ “Verslag der Staatscommissie in zake maatregelen ter bestrijding van het zedelijk en maatschappelijk gevaar aan bioscoopvoorstellingen verbonden,” *Nationaal Archief* (Den Haag, 1920), 11.

¹²⁴ *Ibid.*, 11, 18.

¹²⁵ *Ibid.*, 11.

¹²⁶ *Ibid.*

¹²⁷ *Ibid.*

¹²⁸ *Ibid.*, 18.

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ *Ibid.*

Een eerste (particulier) initiatief het probleem van het bioscoopkwaad op te lossen probeerde bioscopen op te richten die slechts educatieve en instructieve films vertoonden. De exploitatie ervan was echter niet rendabel te maken. Er werd als het ware geprobeerd tegen de stroom in te zwemmen.¹³¹ Een dergelijk probleem had zich ook voorgedaan bij het toneel. “De smaak van het publiek, dikwijls de slechte smaak van een bepaald deel van het publiek, werd leidend bij de keuze der stukken.”¹³² Het verschil was echter dat het bioscoopkwaad verder en dieper inwerkte op de maatschappij. Een filmvoorstelling trok een breder publiek dan een toneelvoorstelling. Bovendien was een toneelvoorstelling gebonden aan de beperkte ruimte van het fysieke toneel. De encenering van een film was dat niet en werkte daardoor dieper in op de (ongelimiteerde) fantasie van de toeschouwer.¹³³ Tot slot was de ervaring dat de inrichting van de (donkere) bioscoopzalen, met loges voor twee personen, het plegen van immorele handelingen en ontucht in de hand zou werken.¹³⁴

Om aan te geven wat de aard van het bioscoopgevaar was volgens de Staatscommissie is een lijst in het verslag opgenomen met criteria waarnaar in de gemeentelijke commissies veelal werd gekeurd. Afgekeurd konden worden films:

- a. uit sexueel oogpunt;
- b. waarin spel (spot) met het huwelijk wordt gedreven, echtbreuk;
- c. die sensationeel de zenuwen teveel spannen en prikkelen;
- d. die gauwdieverij vertoonen, welke tot misdaad leiden kan;
- e. die kwajongensstreken in beeld brengen, welke gelukken en waarop dan nog dikwijls eene belooning volgt;
- f. die de godsdienstige begrippen van andersdenkenden zouden kwetsen;
- g. die bekend maken met de techniek van het misdrijf.
- h. die moord, doodslag, zelfmoord op verschillende wijzen vertoonen;
- i. die drankmisbruik als onschuldig vermaak voorstellen.¹³⁵

Bovenstaande punten geven aan wat men verstond onder de ‘slechte invloed’ die uitging van filmvertoningen. Goedkeuring van een film betekende echter niet dat de film ook ‘geschikt’ was, maar alleen dat hij ‘toelaatbaar’ werd geacht voor kinderen.¹³⁶

¹³¹ Ibid., 11.

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid., 17.

¹³⁵ Ibid., 26.

¹³⁶ Ibid.

4.3 Uitingen van het bioscoopgevaar

Het gevaar dat de bioscoop volgens velen met zich meebracht was de (slechte) invloed ervan op de jeugd. De bioscoop zou jongeren ertoe zetten misdrijven te plegen om geld voor een toegangkaartje te krijgen of misdrijven getoond in de film na te spelen. De voornaamste uiting van het bioscoopgevaar manifesteerde zich dan ook in de stijging van de criminaliteit onder 'jeugdigen'.¹³⁷ Uit onderzoek bleek dat deze stijging onder jongeren in meer of mindere mate verbonden was aan bioscoopbezoek.

Een ten deze door de Staatscommissie ingestelde enquête bij tal van personen, die op dit gebied deskundig mogen worden geacht, bracht aan het licht dat tal van misdrijven gepleegd door jeugdigen van jaren en daaronder in het bijzonder vermogensdelicten met bioscoopbezoek in enger of verder verwijderd verband stonden. Daarbij speelde vooral een rol, de zucht om zich de middelen te verschaffen naar de bioscoop te gaan – bioscoop en sigaretten leken een ongeveer gelijke bekoring op het gemoed van den jeugdigen delinquent uit te oefenen – in mindere mate ook de zucht tot navolging van het op het doek vertoonde.¹³⁸

Tegelijkertijd erkende de commissie echter dat er geen direct causaal verband kon worden bewezen. Er waren tal van andere psychologische factoren die bijgedragen konden hebben aan het plegen van misdrijven. Hierbij wees de commissie ook naar een onderzoek in Engeland waarbij was gebleken dat niet in ieder geval van het plegen van diefstal sprake is geweest van de zucht om naar de bioscoop te gaan.¹³⁹ Het onderzoek van de commissie in Nederland wees daar echter wel op. Hierbij moest wel in rekening worden gebracht dat de leeftijd van de delinquenten van grote invloed was op de resultaten. Met name jeugd in de overgangleeftijd: "de periode van de ontwikkeling tot geslachtsrijpheid", was vatbaar voor slechte invloeden. Voorstellingen die voor volwassenen niet direct schadelijk waren, konden dat voor kinderen wel zijn.¹⁴⁰

In de praktijk, bij de controle voorafgaand aan de voorstelling, was echter vaak niet met absolute zekerheid te zeggen of een kind ouder dan veertien of achttien was. Het was bij de commissie bekend dat bioscoopvoorstellingen herhaaldelijk bijgewoond werden door kinderen, waar dat niet de bedoeling was. Vaak werden door kinderen allerhande trucs gebruikt om zich toegang te verschaffen tot de voorstelling: "opgestoken haar en lange pantalon dienen om zich het aanzien van

¹³⁷ Ibid., 12.

¹³⁸ Ibid., 12, 13.

¹³⁹ Ibid., 13.

¹⁴⁰ Ibid.

een hooger leeftijd te schenken en zelfs trouwboekjes worden medegebracht om als volwassene te kunnen doorgaan.”¹⁴¹

4.4 Potentiële maatregelen

Om het zedelijk en maatschappelijk gevaar aan bioscoopvoorstellingen verbonden te beteugelen moest een aantal maatregelen worden genomen. Ter oriëntatie keek de commissie naar hoe omringende landen het fenomeen probeerde te controleren.¹⁴² In Nederland hanteerden sommige gemeenten, naar aanleiding van het particuliere initiatief, een eigen keuring uitgevoerd door gemeentelijke commissies. In steden als Maastricht, Kerkrade en Echt heerste zelfs een absoluut verbod op bioscoopbezoek voor minderjarigen (in Maastricht hield dit iedereen tot 18 jaar in).¹⁴³ Het nadeel van gemeentelijke keuring was echter dat in verschillende plaatsen verschillend gekeurd werd. Dit resulteerde voor de filmindustrie in ‘rechtsonzekerheid’ en voor het publiek deed het af aan de betrouwbaarheid van de keuringscommissies.¹⁴⁴ De bestaande particuliere keuringscommissies handelden op basis van vrijwillige onderwerping, en hadden dus slechts invloed op de publieke kringen van de eigen gemeente. De Staatscommissie beval daarom een Rijkskeuring aan met als voorwaarde dat er onderscheid gemaakt werd tussen keuring voor volwassenen en voor niet-volwassenen.¹⁴⁵

Uit onderzoek bleek dat met name de jeugd vatbaar was voor (slechte) invloeden van filmvertoningen en dat de stijging van criminaliteit hiermee in verband stond. Volgens de Staatscommissie kon het niet aan de ouders overgelaten worden om hun kinderen al dan niet te beschermen tegen het bioscoopkwaad. In de eerste plaats omdat niet alle ouders hun taak even consciëntieus zouden opvatten. Daarnaast kon er niet vanuit worden gegaan dat ze in staat zouden zijn het bioscoopbezoek van hun kinderen te controleren, vanwege het zeer gevarieerde aanbod, waarvan de inhoud bovendien (meestal) niet van te voren bekend was.¹⁴⁶ De vraag was dus welke maatregelen van overheidswege moesten uitgaan om het bioscoopkwaad te bestrijden. In eerste instantie kon gedacht worden aan een absoluut verbod op bioscoopbezoek voor iedereen beneden een zekere leeftijd. De overheid wilde echter niet de gedachte impliceren dat zij filmvertoningen voor de jeugd per definitie afkeurde. De bioscoop had volgens haar namelijk zowel voor instructieve als voor ontspanningsdoeleinden bewezen dat ze nuttig kon zijn. Daarnaast was de bioscoop gaan voorzien in een behoefte van de jeugd en de overheid wilde haar die niet met een maatregel van

¹⁴¹ Ibid., 20.

¹⁴² Ibid., 12.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Ibid., 13.

bovenaf weer ontnemen.¹⁴⁷ Bovendien zou een dergelijke maatregel volgens de Staatscommissie indruisen tegen het ‘volkskarakter’ door zonder grond de bioscoop in een kwaad daglicht te stellen. Zo’n maatregel zou tot slot volgens de commissie op grote schaal ontdoken worden.¹⁴⁸

Omdat een verbod voor niet-volwassenen, op grond van voornoemde redenen, niet wenselijk was, bleef de optie van een centrale Rijkskeuring over voor alle openbare vertoningen van films bestemd voor niet-volwassenen. Een dergelijke keuring bestond zoals genoemd als in verscheidene gemeenten. De Staatscommissie achtte deze keuring echter niet voldoende, omdat er volgens haar teveel “Schund” in films zat die ook voor volwassenen schadelijk kon zijn. Bovendien letten de gemeentelijke commissies voornamelijk op excessen in films, terwijl het kwaad volgens de Staatscommissie voornamelijk in de nuanceringen schuilde.¹⁴⁹ Films bestemd voor volwassenen moesten dus ook onderworpen worden aan een centrale keuring. Bij de regeling van een dergelijke keuring dienden zich drie (hoofd)vragen aan waar de commissie een antwoord op moest vinden:

1. Dient de keuring beslissend te zijn, of moet daarnaast ook gelegenheid blijven voor gemeentelijke nakeuring?
2. Door wie zal de keuring geschieden, door ambtenaren of door eene commissie?
3. Welke maatstaf dient bij de keuring te worden aangelegd?¹⁵⁰

In de eerste plaats besloot de Staatscommissie dat er naast een centrale keuring van rijkswege nog een gemeentelijke keuring moest worden toegelaten, ook al werd het niet aanbevolen.¹⁵¹ De centrale keuring diende er daarom voor te zorgen dat een gemeentelijke nakeuring overbodig werd. Een uitzondering diende gemaakt te worden voor aanhangers van bepaalde levensbeschouwingen of geloofsovertuigingen wanneer ze een bijzondere keuring voor hun eigen aanhang wenselijk vonden.¹⁵²

In de tweede plaats werd besloten dat de keuring uitgevoerd diende te worden door een commissie. Een keuring door ambtenaren was namelijk onwenselijk, omdat een ambtenaar op den duur “de frisheid van blik zal missen om het zeer fijne en moeilijke schiftingswerk ten aanzien van de zoo uiteenlopende films naar behooren te verrichten.”¹⁵³ Om de kwaliteit van de rijkskeuring te waarborgen, en een gemeentelijke nakeuring overbodig te maken, mocht de keuring geen routinewerk worden. Een commissie met periodiek aftredende leden was daarvoor de oplossing.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Ibid., 13, 14.

¹⁵⁰ Ibid., 14.

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid.

Daarnaast moest bij de samenstelling van de commissie zoveel mogelijk rekening worden gehouden met de verschillende levensbeschouwingen van het volk en diende er altijd een deskundige uit het bioscoopbedrijf aanwezig te zijn.¹⁵⁴ Op deze wijze werd eenzijdigheid in de beoordeling vermeden en de keuring als verantwoord ervaren.¹⁵⁵

Op de derde vraag was geen eenduidig antwoord mogelijk. De vraag splitste zich in tweeën: welke maatstaf diende te worden aangelegd bij de keuring voor volwassenen en welke bij die voor niet-volwassenen?¹⁵⁶ De commissie besloot dat de keuring voor volwassenen niet net zo scherp kon zijn als die voor de jeugd. De leeftijd waarop de grens tussen volwassen en onvolwassen lag, werd echter niet door de commissie ingevuld. Dit besluit werd gemotiveerd met het volgende argument:

Bedacht dient te worden dat er ten slotte een leeftijd komt, waarop ieder zelf het oordeel des ondersheids dient te bezitten. Het is dus niet van de overheid te vergen, dat zij de verantwoordelijkheid op zich neemt voor de geschiktheid der films die door den bioscoopondernemer aan volwassenen worden vertoond. Daarmede zou zij de natuurlijke grenzen harer taak ten eenenmale overschrijden.¹⁵⁷

Volgens de commissie lag de taak van de overheid slechts in het ervoor waken dat er films aan het volwassen publiek werden getoond die in strijd zouden komen met de openbare orde of die de goede zeden zouden ondermijnen.¹⁵⁸ Wat er in ieder afzonderlijk geval in strijd was met de goede zeden of de openbare orde lag binnen de verantwoordelijkheid van de commissie om naar eigen inzicht te bepalen. Tegelijkertijd werd er wel nadruk gelegd op het feit dat het niet de bedoeling was dat de keuring voor volwassenen zich beperkte tot het slechts weren van excessen uit films.¹⁵⁹ Door bepaalde schadelijke stukken uit films te knippen werden aangepaste versies van anders ontoelaatbare films wel geschikt voor vertoning.¹⁶⁰

De maatstaf voor de keuring voor niet-volwassenen bracht meer moeilijkheden met zich mee. Ten eerste moest het begrip 'niet-volwassenen' nader worden begrensd. De grensleeftijd werd gelegd op achttien jaar, dezelfde leeftijd waarop in diverse andere wetten de grens tussen jeugd en volwassen werd getrokken.¹⁶¹ Eén enkel criterium voor de keuring voor iedereen beneden de achttien jaar was echter niet voldoende. Een kind van tien en een kind van zeventien ervoeren een

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Ibid., 15.

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ Ibid., 21.

¹⁶¹ Ibid., 15.

filmvertoning namelijk zeer verschillend. Bovendien speelden er ook medische overwegingen mee in de bepaling voor een onderscheid in keuring bij niet-volwassenen. Een lange film kon voor jonge kinderen schadelijker zijn aan de ogen dan voor jongvolwassenen. In het eerste wetsontwerp werd daarom een tweede grensleeftijd voor nadere splitsing opgesteld op veertien jaar.¹⁶² Als criterium voor de keuring voor kinderen die jonger dan veertien zijn werd de 'geschiktheid' van een film aangenomen en voor kinderen boven die leeftijd de 'toelaatbaarheid' van films. Beide termen waren echter niet juridisch omljnd, maar volgens de commissie was de betekenis ervan bij iedereen die betrokken was bij de keuring bekend.¹⁶³

Het criterium van 'geschiktheid' omvatte een scherpere keuring dan die van 'toelaatbaarheid'. Voor kinderen onder de veertien vervulde de overheid in zekere zin daarom een pedagogische taak. Om hierin te voorzien nam de overheid de taak op zich, filmvoorstellingen geschikt voor kinderen te organiseren, wanneer particuliere organisaties hierin tekortschoten. De daarvoor bestemde films dienden behalve ter instructie, ook ter ontspanning en vermaak. Aan kinderen uit minderbedeelde gezinnen werd bovendien gratis toegang of korting verleend om dergelijke voorstellingen niet te onthouden.¹⁶⁴

De thema's die aan bod kwamen in het verslag van de commissie, die hierboven genoemd zijn, komen voor een groot deel overeen met die in het debat van de Tweede Kamer, zoals geanalyseerd in hoofdstuk 2. Hoewel de besproken thema's in hoofdstuk 2 in verband staan met de politieke partij waar de betreffende spreker lid van was en de thema's in dit hoofdstuk niet direct, is het een opvallend gegeven dat ze zoveel overeenkomen. In het volgende hoofdstuk wordt gekeken naar de interdiscursieve relaties in het rapport van de commissie en in hoeverre die overeenkomen met die in de vergadering van 15 januari 1918.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Ibid., 16, 21.

5. Interdiscursiviteit en articulatie in het verslag van de Staatscommissie

Tijdens de analyse van de inhoud van het verslag van de Staatscommissie vielen verscheidene dingen op. Met name de bewoordingen van de probleemstellingen en argumentaties en de concrete articulaties van de opgestelde maatregelen. In dit hoofdstuk ga ik, net als in hoofdstuk drie, dieper in op die articulaties en bewoordingen en zal ik nader uiteenzetten hoe concreet vorm en inhoud werd gegeven aan de framing van de bioscoop in het verslag.

De bewoording van bepaalde uitspraken in het verslag valt echter niet te verbinden aan een bepaald lid van de commissie. Het is daarom ook niet mogelijk om de articulatie te verbinden aan de levensbeschouwing of geloofsovertuiging van een zeker persoon of aantal personen. Het verslag wordt daarom geanalyseerd als een op zichzelf staande tekst, met één schrijver. Waar ik, in het vorige hoofdstuk, thema's heb gedestilleerd die onderdeel zijn van het verslag van de Staatscommissie, analyseer ik in dit hoofdstuk de verbanden die worden gelegd tussen het bioscoopgevaar en andere discoursen. Tijdens deze analyse heb ik een aantal interdiscursieve relaties aangetroffen die ik nader zal toelichten.

5.1 Geestelijk verval

Het bioscoopgevaar wordt in het verslag van de Staatscommissie het meest in relatie gebracht met de teloorgang van de morele geest, de hoge cultuur, de goede orde en de goede zeden. De relatie tussen de bioscoop en het zedelijk en maatschappelijk gevaar dat ze met zich meebrengt staat dan ook niet voor niets in de titel van het verslag vermeld. In de inleiding op het verslag wordt gesproken dat, hoewel bioscoopvoorstellingen op zichzelf gezien geen gevaar zijn, ze in de praktijk wel gevaren voor de zeden en het maatschappelijk leven meebrengen.¹⁶⁵ Hieronder wordt nader toegelicht hoe het culturele en morele verval onder woorden werd gebracht in het onderzoeksrapport van de commissie-Ledeboer.

5.1.1 Cultuur

Een aspect van het bioscoopgevaar was het culturele verval dat werd veroorzaakt door de opkomst van bioscopen en filmvoorstellingen. De Staatscommissie, die was belast met het onderzoeken van het gevaar dat aan bioscoopvoorstellingen verbonden was, sprak in de inleiding op haar verslag dan ook de volgende wens uit: "Moge ook onze arbeid er toe leiden, dat het eene groote mogendheid

¹⁶⁵ Ibid., 2.

worde, die een leidende rol vervult in het streven naar den triomf van de ware wetenschap, de ware kunst, de ware beschaving, van eer en deugd.”¹⁶⁶ De commissie spreekt hier in feite uit dat de bioscoop op dat moment niet bijdroeg aan de maatschappij en dat, door het vinden van een manier om het bioscoopgevaar te bestrijden, daar verandering in kon worden gebracht. Wetenschap, kunst en een ware beschaving van eer en deugd waren de kenmerken van de ‘goede orde’ en ‘goede zeden’. De bioscoop hoorde daar volgens de commissie dus (nog) niet tussen.

Het bioscoopbedrijf stelde daarnaast de amusementswaarde boven die van de esthetiek. De aantrekkingskracht van de bioscoop school in een veelbelovend, sterk gevarieerd aanbod van films die weinig inspanning van de toeschouwer vereisten, maar hen toch enkele uren in gespannen aandacht wist te houden. De Staatscommissie verwonderde zich er niet over dat er “meer dan wenschelijk” aan deze sensatiezucht van het publiek werd geofferd.¹⁶⁷ Het gebruik van de woorden ‘meer dan wenselijk’, ‘sensatiezucht’ en ‘geofferd’ wijzen erop dat dit een negatieve ontwikkeling werd gevonden. Amusement werd gelijkgesteld aan lage cultuur (tegenover de esthetiek als hoge cultuur) en werd zodoende afgezet tegen het toneel, dat nog wel esthetische waarde had. Films werden als makkelijk vermaak gezien, omdat ze weinig inspanning vereisten. De sensatiezucht van het publiek leidde er bovendien in menig bioscoop toe dat de “prikkefilm” een ‘schijnbaar’ onmisbaar element werd.¹⁶⁸ Het woord prikkefilm suggereert dat het publiek graag films zag die de zintuigen prikkelen, terwijl de commissie graag had gezien dat films een educatieve of instructieve rol vervulden. De toevoeging van het woord ‘schijnbaar’ draagt de connotatie met zich mee dat deze ontwikkeling niet werd begrepen. Een ander moment waarop dit in het verslag terugkomt is wanneer de Staatscommissie, als toelichting op een wetsartikel, vermeldt dat keuring van openbare bioscoopvoorstellingen niet van toepassing was op films die uitsluitend onderwerpen van wetenschap, handel of nijverheid betroffen of ten dienste waren van instellingen van onderwijs, aangewezen door de minister. In beide gevallen van uitzondering was een vergunning voor het vertonen van films niet nodig.¹⁶⁹ Bioscoopvoorstellingen met uitsluitend onderwerpen van kunst waren opzettelijk niet opgenomen in de uitzondering, omdat het woord ‘kunst’ een uitermate vaag en subjectief begrip was. Het werd niet goed mogelijk geacht in de praktijk een doorslaggevend oordeel te vellen over wat wel en niet onder kunst te verstaan was.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Ibid., 11.

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ Ibid., 5.

¹⁷⁰ Ibid., 17.

5.1.2 Moraal

Het tweede aspect van het bioscoopgevaar was het morele verval dat in relatie werd gebracht met bioscoopbezoek. Volgens velen ging er van het moderne bioscooptheater een 'verruwenden invloed' uit die met name voor de jeugd gevaarlijk was.¹⁷¹ Filmfabrikanten kenden de smaak van het (merendeel van het) publiek. Het "pikante" en het "gedurfde" trok toeschouwers aan die sensationele beelden wilden zien. Het gevolg was dat er voornamelijk films werden geproduceerd waarin "moord en doodslag, huwelijksontrouw en min-moreele verhoudingen" het geliefkoosde stramien waren.¹⁷² Dergelijke vertoningen konden volgens de commissie een verderfelijke werking hebben op kinderen die in de 'overgangslleeftijd' zaten.¹⁷³ Tevens wordt in het verslag een voorbeeld aangehaald van een fenomeen uit het buitenland. In een toelichting op de mate van overheidsingrijpen bij bioscoopvoorstellingen in het particuliere leven stelde de Staatscommissie dat filmvertoningen in besloten kring, zoals op een sociëteit, niet gekeurd dienden te worden. De overheid zou de grenzen van haar taak dan overschrijden en diende zich alleen te richten op openbare voorstellingen. Volgens de commissie was er in Nederland ook geen bijzondere reden voor een dergelijk ingrijpen. Om haar punt te onderbouwen haalt de commissie een voorbeeld aan waar men in enkele andere landen tegenaan liep, namelijk van sociëteiten die hun leden "vergasten op bepaald perverse films."¹⁷⁴ Volgens de commissie is dat niet het geval in Nederland, mede omdat het aantal betalende bezoekers te laag zou zijn bij dergelijke voorstellingen om lucratief te zijn. Het gebruik van het begrip 'pervers' geeft direct aan wat er van dergelijke films (en sociëteiten) werd gevonden.

5.2 Klasse

Een volgend verband dat werd gelegd is dat tussen het discours van het bioscoopgevaar en van de (sociale) klasse. Een van de, volgens velen, negatieve ontwikkelingen die gepaard ging met de groei van het bioscoopbedrijf, was de opkomst van de (lage) massa die het met zich meebracht. De 'grote menigte' werd volgens onderzoek vaak slachtoffer van de slechte smaak van de 'massa'. Kenmerkend is het gebruik van de twee verschillende termen om een onderscheid te creëren tussen de goede, hoogstaande, smaakvolle "grote menigte" en de onderontwikkelde, laagstaande, smakeloze "massa."¹⁷⁵ De grote menigte klaagde over het feit dat de bioscoop, die volgens hun een waardevolle instelling kon zijn, gevuld werd door de massa die op zoek was naar een "zinnenprikkende

¹⁷¹ Ibid., 11.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Ibid., 13.

¹⁷⁴ Ibid., 17.

¹⁷⁵ Ibid., 2.

afleiding” in plaats van een combinatie van “ontspanning met ontwikkeling.”¹⁷⁶ Hetzelfde onderscheid werd vervolgens gemaakt tussen de “hoogstaande mannen en vrouwen” die met hun “weldadigen invloed” in particuliere commissies toezicht op de bioscopen uitoefenden en zodoende al “veel tot verbetering [hadden] gedaan en veel kwaads voorkomen” en de lage klasse die deze bioscopen slechts bezocht ter afleiding.¹⁷⁷ Later in het verslag komt dit nogmaals naar voren. In de toelichting op de algemene beschouwingen noemt de commissie de “betrekkelijke lage entreegelden” die de bioscoop binnen het bereik van de “grote massa” brachten en meewerkten aan de “verscherping van het kwaad.”¹⁷⁸ Het bioscoopgevaar werd door de commissie in direct verband gebracht met de lage klasse. De lagere klassen van de bevolking hadden over het algemeen niet veel geld, en waren gebaat bij lage entreegelden van de bioscoop.

In de toelichting op het onderzoek dat commissie heeft uitgevoerd komt bovendien nog iets opmerkelijks aan het licht. Aan de hand van drie ‘circulaires’ die de commissie verstuurde, hoopte zij inzicht te krijgen in hoe in het algemeen over het bioscoopgevaar werd gedacht. Dit deed zij door de volgende brief te versturen aan, in de eerste plaats “diegenen, die geacht mochten worden met den invloed der bioscoop speciaal op het gemoed van jeugdige personen van nabij bekend te zijn.” In de tweede plaats aan de “Hoofdinspecteurs en Inspecteurs van de volksgezondheid en alle schoolartsen,” en in de derde plaats aan circa tweehonderd bioscoopexploitanten en circa vijftig “vooraanstaande mannen op kunst- en toneelgebied:”¹⁷⁹

De Staatscommissie in zake bestrijding van het zedelijk en maatschappelijk gevaar aan bioscoopvoorstellingen verbonden, zou het zeer op prijs stellen te vernemen, welke Uwe ondervinding is, met betrekking tot het gevaar voor de criminaliteit en de zedelijkheid van jeugdige personen, w.o. in dit verband door de Commissie wordt gedacht aan personen tot 18 jaren oud. Daarbij dient te worden onderscheiden tusschen de bioscoop als aanleiding tot het plegen van strafbare feiten, b.v. diefstal enz. om de middelen te verkrijgen tot het bezoeken van bioscopen en de bioscoop als oorzaak tot criminele handelingen, door zucht tot navolging van het voorgestelde, als inbraken, vechtpartijen, loszinnig leven enz. Voorts zouden wij er prijs op stellen te vernemen, of U gevallen bekend zijn, dat tijdens het bezoek, met benutting van de duisternis gedurende de voorstellingen, handelingen tegen de zedelijkheid gepleegd worden of zakkenrollerij en dergelijke, door of jegens jeugdige

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Ibid., 11.

¹⁷⁹ Ibid., 4.

personen, alsook indien die weinig of niet geconstateerd mochten zijn, of die niettemin naar Uwe overtuiging wel plaats hebben in eenigszins beduidende mate.¹⁸⁰

Hoewel de inhoud van de brief een duidelijk verband met het discours van criminaliteit aantoont, wat ik hierna zal toelichten, gaat het mij om de instanties waar de commissie deze brief naar heeft verstuurd. Om zich een beeld te kunnen vormen van de omvang van het bioscoopgevaar heeft de commissie besloten zich te beroepen op de ervaringen van experts op het gebied van de invloed van de bioscoop op jongeren: hoogstaande politieambtenaren, inspecteurs van de volksgezondheid, schoolartsen, bioscoopexploitanten en experts op het gebied van kunst en toneel. De bioscoopexploitanten en de mensen die bekend zijn met de invloed van de bioscoop op de gemoedstoestand van de jeugd uitgesloten, wordt hier uitsluitend een beroep gedaan op mensen uit de hogere klassen van de samenleving. Hoogopgeleide mensen en “vooraanstaande mannen” zijn burgers die onderdeel zijn van de hogere cultuur. die zich vooral bezighoudt met het bewaken van de goede orde, de volksgezondheid en kunst en toneel.¹⁸¹

Een laatste relatie tussen de discourses van het bioscoopgevaar en klasse komt aan het licht in de brief van de heer Overmeer aan de Staatscommissie. In een antwoord op de vraag of er bij hem gevallen bekend zijn waar jongeren misdrijven plegen om zich toegang te verschaffen tot de bioscoop, benoemt hij het feit dat er geen eerlijke loopjongens meer zijn in Haarlem. Volgens hem worden de ‘patroons’ op allerhande wijzen bestolen en opgelicht door de loopjongens, “bijna uitsluitend om aan geld te komen voor de bioscoop.”¹⁸² Deze uitspraak heeft een sterke connotatie met het discours van klasse. De relatie tussen criminaliteit (als gevolg van bioscoopbezoek) en de arbeidersklasse, waar veel van deze loopjongens toe behoorden, wordt door de heer. Overmeer onbetwist vastgesteld.

5.3 Criminaliteit

Naast de relaties met geestelijk verval en klasse, is er ook sprake van een relatie van het discours van het bioscoopgevaar met dat van criminaliteit. In de inleiding op de toelichting bij de algemene beschouwingen wordt onder andere gewezen op het verband tussen de stijgende criminaliteit bij de jeugd en het geregeld bezoek van de bioscoop.¹⁸³ In het citaat dat hierboven is opgenomen wordt

¹⁸⁰ “BIJLAGE III: bij het rapport van de Staatscommissie in zake het bioscoopgevaar.” In “Verslag der Staatscommissie in zake maatregelen ter bestrijding van het zedelijk en maatschappelijk gevaar aan bioscoopvoorstellingen verbonden,” *Nationaal Archief* (Den Haag, 1920), 27.

¹⁸¹ *Ibid.*

¹⁸² “Verslag der Staatscommissie in zake maatregelen ter bestrijding van het zedelijk en maatschappelijk gevaar aan bioscoopvoorstellingen verbonden,” *Nationaal Archief* (Den Haag, 1920), 51.

¹⁸³ *Ibid.*, 11.

duidelijk dat de Staatscommissie actief op zoek was naar gevallen waaruit bleek dat jongeren die een bioscoop hadden bezocht, aangezet waren tot het plegen van een misdaad. Uit dit onderzoek bleek dat veel misdrijven, gepleegd door jongeren en met name vermogensdelicten, in verband stonden met bioscoopbezoek.¹⁸⁴ De reden was in veel gevallen de drang om naar een filmvoorstelling te gaan, maar het zich niet kunnen veroorloven. Dit resulteerde in diefstal en oplichterij (door zich bij controle ouder voor te doen dan in werkelijkheid het geval is). In het verslag van de commissie is een aantal antwoorden op de brief die ze had verstuurd naar verschillende betrokkenen opgenomen. In een van deze antwoorden, van de directeur van de Tuchtsschool voor jongens te Ginneken, wordt de stelling van de commissie onderbouwd. De directeur stelt:

Mijne ondervinding is dat de bioscoop zeer zeker is te beschouwen als een gevaar voor de criminaliteit en de zedelijkheid van jeugdige personen. Bijna alle verpleegden [...] hebben hun geld, door oneerlijke handelingen verkregen, aangewend tot bioscoop-bezoeken. De bioscoop werkt zeker als prikkel tot het plegen van strafbare feiten om aan geld te komen en door hare groote attractie als een zeer sterke prikkel. De prikkelende vertooningen, de romantiek, die de jeugd op dien leeftijd zoo aantrekt, haar uit de gewone sfeer rukt om tijdelijk te zwelgen in sensatie, zoo teleurgesteld aan die van het gewone dagelijksche leven, de 'mooie' zaal, goed verwarmd, het genot van het 'uit' zijn, dikwijls in gezelschap van een lid der andere sekse, de enorme straat-reclame enz. enz. kunnen niet anders dan sterk lokkend werken.¹⁸⁵

De bioscoop heeft volgens hem een evident aandeel in de toename van criminaliteit onder jongeren.

In een ander ingezonden antwoord wordt gewezen op de ontwikkeling die 'ruwe' films hebben op jongeren die niet in 'de grote stad' zijn opgegroeid. De confrontatie met andere levensstijlen heeft volgens het Christelijk Opvoedingsgesticht voor Jongens "Hoenderloo" een verderfelijke invloed. Dit heeft geleid tot het verbrijzelen van ruiten, roekeloze klimpartijen langs afvoerbuizen en dakgoten, het gebruik van scherpe voorwerpen om deuren te forceren en in te breken op verboden terreinen.¹⁸⁶

In een derde antwoord, afkomstig van ene directeur J. Klootsema, wordt zelfs gesproken van een moord op een onderwijzeres uit Winschoten, gepleegd door een vijftienjarige 'knaap' die net de bioscoop uit kwam. De directeur spreekt daarnaast eveneens van handelingen tegen de zedelijkheid die bij hem bekend zijn en van gevallen waarbij entreegeld werd betaald met gestolen geld.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Ibid., 12.

¹⁸⁵ Ibid., 47.

¹⁸⁶ Ibid., 49.

¹⁸⁷ Ibid., 50.

Tot slot benoemt de heer Overmeer in zijn antwoord op de commissie meerdere relaties tussen bioscoopbezoek en criminaliteit. Hij opent zijn brief met de stelling dat in bijna elk geval, bij hem bekend, van “misdadigheid der jeugd,” de bioscoop een zeer belangrijk aandeel had. Verderop in zijn brief vermeldt Overmeer dat in zogenoemde ‘jongenskroegen’ films worden besproken en nagebootst. Onder toezicht van een ‘gewetenloze kastelein’ werden “de meest ernstige misdadige plannen [...] ontworpen en uitgevoerd, alleen om aan geld voor dit doel te komen.”¹⁸⁸ Tot slot noemt hij de term “bioscoopgekken”, die jongeren volgens hem gebruikten om hun vrienden aan te duiden die, als gevolg van (herhaaldelijk) bioscoopbezoek, zich abnormaal gedroegen.¹⁸⁹

Uit meerdere antwoorden van ondervraagden bleek dat de toename van criminaliteit onder jongeren een serieus probleem was. Een aantal van hen vergelijkt de relatie tussen criminaliteit en bioscoopbezoek tevens met de relatie tussen criminaliteit en verslaving. Dat brengt mij op de volgende interdiscursieve relatie.

5.4 Verslaving

In de toelichting op de algemene beschouwingen benoemt de commissie het verband tussen vermogensdelicten en de drang bij jongeren om zich de middelen te verschaffen naar de bioscoop te kunnen. Uit onderzoek bleken, volgens de commissie, bioscoop en sigaretten “een ongeveer gelijke beking op het gemoed van den jeugdigen delinquent uit te oefenen.”¹⁹⁰ De bioscoop had volgens de commissie een net zo sterke invloed op de geest van de jeugd als sigaretten, die zeer verslavend werkten. De relatie tussen verslaving en het bioscoopgevaar komt eveneens aan het licht in het wetsontwerp van de commissie. In meerdere artikelen van het wetsontwerp wordt de drankwet aangehaald als vergelijkbare wet. In artikel 7 bepaalt de commissie dat bioscoopexploitanten vergunningen moeten aanvragen voor het vertonen van films. Een bepaling die ook is opgenomen in de drankwet voor ‘houders van sterken drank’.¹⁹¹ De drankwet en de ‘bioscoopwet’ als gelijksoortig zien toont aan dat men de bioscoop als een zeer invloedrijk en gevaarlijk instituut zag. Met name jongeren moesten, net als bij de drankwet, beschermd worden tegen de bioscoop.

Een derde vergelijking van de bioscoop met verslaving wordt gemaakt door Overmeer. In zijn antwoord aan de Staatscommissie stelt hij zich te verbazen over hoe verslaafd de kinderen raken aan ‘deze inrichtingen’ (doelend op de bioscoop): “zij kunnen er niet meer wegblijven. De voorgestelde rooverijen, diefstallen, inbraken, liefdesgeschiedenissen, moorden, enz. enz. maken op deze

¹⁸⁸ Ibid., 51.

¹⁸⁹ Ibid., 52.

¹⁹⁰ Ibid., 18.

¹⁹¹ Ibid.

kinderen een onuitwischbaren indruk. De bioscoop wordt hun ideaal.”¹⁹² Overmeer legt hier een duidelijk verband tussen de bioscoop en het discours van verslaving, dat op haar beurt criminaliteit in de hand werkt.

Een laatste vergelijking van de bioscoop met verslaving wordt genoemd door de directeur van de Tuchtsschool voor jongens te Ginneken. In zijn brief naar de Staatscommissie stelt hij dat hij niet de bioscoop als oorzaak van de criminaliteit wil noemen, maar de zucht tot bioscoopbezoek als aanleiding tot diefstal en andere misdrijven. Volgens hem gaat het om de zucht om te genieten van het leven, die, onder andere door de bioscoop, wordt aangeboden.¹⁹³ In dit verband wil hij dan ook opmerken dat aan de basis van de kindwetten en tuchtsscholen stond dat “door de meeste jongen de lust tot voetballen en fietsen als aanleiding tot het plegen van diefstallen en oplichterijen werd genoemd.”¹⁹⁴ Hij probeert hiermee aan te duiden dat de relatief zwakke prikkels van het voetballen en fietsen hebben geleid tot kindwetten en tuchtsscholen, maar dat van de bioscoop nog veel sterkere prikkels uitgaan. Volgens de directeur moet de bioscoop dan ook vergeleken worden met de vergelijkbare verslaving die uitgaat van het roken van sigaretten en het snoepen.¹⁹⁵ De kanttekening die de directeur erbij plaatst is echter nog opvallender:

Één ding staat echter wel vast, dat bij het verdwijnen van de bioscoop, de criminaliteit niet geheel zal wegvallen, daar de moreel afwijkenden, de minderwaardigen, door hunne onzedelijke geaardheid toch voor de verleiding zouden bezwijken. Concludeerende wensch ik dus als mijne ervaring te geven, dat de bioscoop een der aanleidingen, misschien wel de sterkste is, tot het plegen van strafbare feiten voor hen, die moreel afwijken en voor de zwakke, genotzuchtige naturen.¹⁹⁶

Het opmerkelijke hieraan is dat de directeur zeer duidelijk aangeeft dat de bioscoop met name een gevaar vormt voor de zwakke, moreel afwijkende en genotzuchtige jongeren. Hij legt een verband tussen de bioscoop en de verslaving die ervan uitgaat, maar stelt dat alleen ‘zwakzinnigen’ daar gevoelig voor zijn. Hoogopgeleiden, en mensen die niet alleen maar ter ontspanning of ‘prikkeling’ naar de bioscoop gaan, zouden daar niet vatbaar voor zijn. Met deze ene uitspraak wordt een interdiscursief verband gelegd tussen het discours van het bioscoopgevaar en het discours van moreel verval, criminaliteit, verslaving en klasse.

¹⁹² Ibid., 51.

¹⁹³ Ibid., 47.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Ibid.

Hieronder volgen tot slot een aantal discursieve relaties die ontdekt zijn, maar niet in dezelfde mate aanwezig zijn als de voorgaande.

5.5 Opvoeding/Huiselijke situatie

Naast de uitspraak van de commissie dat de overheid een pedagogische taak heeft in het keuren van films voor niet-volwassenen,¹⁹⁷ komt de relatie tussen het discours van het bioscoopgevaar en dat van opvoeding of de thuissituatie vaker naar voren in het verslag. In de toelichting op de algemene beschouwingen benadrukt de commissie dat de verantwoordelijkheid van het blootstellen van niet-volwassenen aan de verderfelijke invloeden van (bepaalde) films niet aan ouders en onderwijzers kan worden overgelaten. Ten eerste omdat er niet vanuit kan worden gegaan dat ouders hun taak altijd even 'consciëntieus' zullen uitvoeren, maar daarnaast ook omdat volgens bepaalde ondervraagden tal van vaders en moeder zelf zo verslaafd zijn aan filmvoorstellingen, dat er niet vanuit mag worden gegaan dat ze in staat zijn hun kinderen ertegen te beschermen.¹⁹⁸ Ouders zouden minstens twee keer per week naar de bioscoop gaan en zich daarvoor diep in de schulden steken. Bovendien werden de kinderen vaak alleen thuisgelaten, zonder toezicht van een volwassene. Dit leidde er bij jongvolwassenen vaak toe dat ze bij afwezigheid van de ouders 's avonds de straat op gingen, waar ze "niet veel goeds uitvoeren."¹⁹⁹ Tot slot wordt de commissie erop gewezen dat in verreweg de meeste gevallen van kinderen die verslaafd zijn aan de bioscoop, er een verband is met de thuissituatie. Meestal zijn het kinderen wier opvoeding verwaarloosd is en waar de huiselijke omgeving van zulke aard is, dat ze met tegenzin thuis zitten. Veel kinderen vluchten daarom de straat op, of de bioscoop in. Dit komt volgens onderzoek voornamelijk voor bij kinderen uit arme gezinnen, maar zeker niet uitsluitend.

Ook in dit thema wordt duidelijk dat het bioscoopgevaar in relatie staat tot zowel criminaliteit, als verslaving, sociale klasse en de opvoeding.

Tijdens de analyse van criminaliteit als een discursieve relatie tot de bioscoop kwamen nog twee connecties met andere discourses naar voren. Beide worden maar heel kort genoemd, maar zijn wel duidelijk aanwezig en mogen dus niet genegeerd worden.

5.6 Geestelijke gesteldheid

In een aantal ingezonden brieven aan de Staatscommissie wordt een connectie gemaakt tussen het gevaar van de bioscoop en de geestelijke gesteldheid van de bezoeker. De voorbeelden zijn eerder in

¹⁹⁷ Ibid., 16.

¹⁹⁸ Ibid., 13, 51.

¹⁹⁹ Ibid., 51.

dit onderzoek al aangehaald vanwege hun connectie met criminaliteit en verslaving als interdiscursieve relaties met de bioscoop. In de brief die de heer Overmeer schreef naar de commissie-Ledeboer noemt hij de term 'bioscoopgekken' die jongeren gebruikten om hun vrienden aan te duiden die zich abnormaal gedroegen als gevolg van bioscoopbezoek.²⁰⁰ De jongeren legden in feite al het verband tussen de invloed van de bioscoop en de geestelijke gesteldheid van de bezoekers.

Ook de directeur van de Tuchtsschool voor jongens te Ginneken wees in zijn brief de commissie erop dat de bioscoop met name gevaarlijk was voor de zwakke, moreel afwijkende en genotzuchtige jongeren.²⁰¹ Volgens hem was de bioscoop niet de aanstichter van het kwaad, maar werkte het als een impuls op de zwakzinnigen die makkelijk beïnvloedbaar waren.

5.7 Geografische afkomst

In een brief aan de Staatscommissie schrijft een woordvoerder van een Christelijk opvoedingsgesticht voor jongens uit Hoenderloo over zijn ervaringen met de uitingen van het bioscoopgevaar. Hij wijst de staatscommissie erop dat hij merkt dat de 'ruwe' films uit de bioscoop een slechte invloed hebben op jongens die niet 'in de grote stad' zijn opgegroeid. Zoals hierboven genoemd stelt hij dat de confrontatie met andere levensstijlen, die ze op het 'platteland' niet kennen, heeft geleid tot een toename in vandalisme, inbraak en diefstal.²⁰² Er wordt door de schrijver hier een verband gelegd tussen het discours van de bioscoop en een discours over het verschil tussen stads- en plattelandsbevolking.

Uit de analyse van het rapport van de Staatscommissie wordt met name duidelijk dat het discours van de bioscoop in grote mate in relatie wordt gebracht met criminaliteit, verslaving, sociale klasse en (het gebrek aan) opvoeding. Tevens is duidelijk geworden dat deze interdiscursieve relaties ook onderling met elkaar in verband staan. Verslaving leidde tot criminaliteit, net als een slechte opvoeding en je plaats in de sociale klasse – die vaak gepaard ging met een bepaalde smaak en geestelijke gesteldheid – was van invloed op je vatbaarheid voor de invloeden die van de bioscoop uitgingen.

²⁰⁰ Ibid., 52.

²⁰¹ Ibid., 47.

²⁰² Ibid., 49.

Conclusie

Aan de basis van dit onderzoek stond de vraag: Hoe werden film en bioscoop geframed in het rapport van de commissie-Ledeboer en het debat dat in de Tweede Kamer voorafgaand aan het rapport van deze commissie werd gevoerd? Om een antwoord te vinden op deze vraag zijn het rapport van de Staatscommissie en de handelingen van de Tweede Kamervergadering van 15 januari 1918 op inductieve wijze geanalyseerd. Het doel van deze methode was het abstraheren van een aantal overkoepelende thema's die in beide bijdrages aan het debat omtrent het bioscoopgevaar naar voren kwamen. In de tweede fase van de analyse lag de aandacht op de vormaspecten van het debat. Hierbij werd nadrukkelijk gelet op de letterlijke bewoordingen in het rapport van de commissie en op de articulatie van de Kamerleden tijdens de vergadering. In deze fase werd duidelijk gemaakt welke interdiscursieve relaties tot stand werden gebracht, tijdens het debat, tussen het bioscoopvraagstuk en externe sociale of maatschappelijke thema's. Dit leverde bij zowel de analyse van het commissierapport als de Tweede Kamerhandelingen verschillende resultaten op. Tegelijkertijd was er sprake van een aantal overeenkomsten, wat aangeeft dat er geen eenduidig antwoord op de hoofdvraag mogelijk is. Met name in het verslag van de Staatscommissie werden veel interdiscursieve relaties tot stand gebracht in de verschillende uitspraken over het bioscoopvraagstuk. De diverse ervaringen van de mensen die aan het woord kwamen in het rapport toonden aan dat er veel verschillende meningen waren over het gevaar van de bioscoop, en dat ieder zijn eigen conclusies daaruit trok. Ook in het debat van de Tweede Kamer op 15 januari 1918 werden verschillende interdiscursieve relaties tot stand gebracht. In tegenstelling tot het rapport van de commissie-Ledeboer was het in de Kamerhandelingen duidelijk wie welke standpunten had en hoe die in verband stonden tot zijn of haar politieke overtuigingen.²⁰³

In de Tweede Kamervergadering van 15 januari 1918 werd over het bioscoopvraagstuk gesproken vanuit een aantal verschillende frames. Het was met name de ARP, vertegenwoordigd door de heer Van der Molen, die zich uitsprak over het toenemende gevaar van de bioscoop. Hij sprak dan ook vanuit een uitermate negatief frame over de bioscoop. Met meerdere uitspraken, waarin hij te kennen gaf dat de bioscoop een onmiskenbare funeste invloed had op jongeren, maakte hij duidelijk dat de bioscoop volgens hem alleen maar kwaad deed. In zijn rede haalde hij verscheidene voorbeelden aan van gevallen waarbij bioscoopbezoek een aanstichter was van – en dus in direct causaal verband stond met – criminaliteit, huisvredebreuk of verstoring van de openbare orde. De heer Fleskens gaf daarnaast, namens de RKSP, aan het volledig eens te zijn met

²⁰³ Voor een schematisch overzicht van het concreet uitgevoerde proces van de inhoudsanalyse, zie bijlage 3.

de ARP, maar deed geen verdere uitspraken over het onderwerp. Van der Molen maakte zich daarnaast druk over het feit dat er tot dan toe slechts lokale filmkeuringen waren, waarbij geen onderscheid gemaakt werd tussen volwassenen en niet-volwassenen en slechts gekeurd werd op de strijdigheid van een film met de openbare orde of zedelijkheid. Hij opperde een centrale Rijkskeuring die apart keurde voor niet-volwassenen en volwassenen en dat er een oplossing werd gevonden om de toename in criminaliteit te bestrijden. Een film goed- of afkeuren weerhield de jeugd er namelijk niet van geld te stelen om naar de bioscoop te gaan. Om deze oplossing te vinden stelde hij voor een Staatscommissie in te stellen die het bioscoopvraagstuk zou onderzoeken.

Het was de SDAP die als enige partij in de vergadering de bioscoopkwestie vanuit een volledig andere invalshoek benaderde. De heer Kleerekoper meende dat er onmiskenbaar van een zeker gevaar kon worden gesproken bij bioscoopvoorstellingen, maar legde niet hetzelfde causale verband als Van der Molen. Kleerekoper zag de bioscoop als instituut juist als een positieve uitvinding – die veel goeds kon betekenen voor het onderwijs, de wetenschap en kunst en cultuur – en legde de schuld van de gevaren die ervan uitgingen bij de maatschappij. Het lage peil van de volkssmaak en de kapitalistische mentaliteit van de bioscoopondernemers, die op hun beurt inspeelden op de sensatiezucht van de bezoeker, waren de aanstichters van het kwaad. De bioscoop werd door de SDAP dan ook vanuit een overwegend positief frame benaderd. De taak van het vinden van een oplossing legde ze dan ook gedeeltelijk bij het volk neer. De samenleving moest erop toezien dat de zedelijkheid niet geschonden werd en dat de volkssmaak beter ontwikkeld werd. Daarnaast raadde ze de instantie die zou worden aangewezen om het vraagstuk te onderzoeken aan te letten op de dunne scheidslijn tussen het keuren uit moreel oogpunt en het uitoefenen van preventieve censuur.

De overige deelnemers aan het debat waren het allemaal eens met de stelling dat de bioscoop een gevaar vormde voor de goede moraal van met name de jeugd. Toch werden de uitspraken van Van der Molen over de maatregelen die getroffen dienden te worden door de meesten genuanceerd. Ze spraken eigenlijk vanuit een frame van een gevoel van onzekerheid. Hoewel ze erkenden dat de bioscoop een gevaar vormde voor de samenleving, stonden ze met de handen in het haar over een mogelijke oplossing – iets wat Van der Molen ook benadrukte in zijn rede. Het was de CHU, vertegenwoordigd door de heer De Savornin Lohman, die het minst inbracht tegen de ARP. Ze plaatsten slechts een kanttekening bij het voorstel van de ARP om films ook te keuren op hun schending van de goede zeden. Volgens de CHU was die kwestie uitermate subjectief en was het de taak van de bevolking en de pers om daarover te oordelen, en niet van de overheid. Ook de partijloze liberale premier Cort van der Linden gaf aan dat hij de bioscoop zeer gevaarlijk

vond voor de jeugd, maar was van mening dat gemeentelijke keuringen effectiever waren dan een keuring van overheidswege.

De Staatscommissie bracht in oktober 1920 rapport uit over haar onderzoek inzake maatregelen ter bestrijding van het zedelijk en maatschappelijk gevaar dat aan bioscoopvoorstellingen verbonden was in oktober 1920. In het rapport biedt ze een eerste wetsvoorstel aan naar aanleiding van dat onderzoek, een toelichting op de artikelen en de algemene beschouwingen en een overzicht van de onderzoeksresultaten. Uit de analyse van de thema's die in dit verslag aanwezig zijn werd duidelijk dat ook in dit verslag vanuit een aantal frames werd gesproken over de bioscoop.

In de toelichting op de algemene beschouwingen wordt duidelijk dat het standpunt van de commissie vanuit een frame van verdeeldheid tot stand kwam. Ze benadrukte dat het bioscoopbedrijf zowel voor- als nadelen met zich meebrengt. Ze wil niet dat de bioscoop wordt weggezet als enkel een kwaad, wanneer filmvertoningen ook positieve bijdrages kunnen leveren. Ze erkent dat de sterke groei van het bioscoopbedrijf terecht reden was voor zorgen over de maatschappelijke en zedelijke gevaren ervan. Volgens de commissie moest het kwaad echter gezocht worden in verschillende oorzaken. Net als de SDAP wordt door de Staatscommissie de nadruk gelegd op het feit dat de bioscoop op zichzelf een bewonderingswaardige uitvinding is. Het kwaad schuilt volgens de commissie in de wijze van exploitatie van de bioscoop als plaatsvervanger van het toneel.

Verderop in het verslag worden verscheidene onderzoeksresultaten aangehaald om hun standpunten te verantwoorden. In deze resultaten, grotendeels bestaande uit ingezonden antwoorden op de vragen van de Staatscommissie, wordt de bioscoop vanuit verschillende frames bekeken. Zo wordt er door de directeur van de Tuchtsschool voor jongens te Ginneken vanuit een overheersend negatief frame naar de bioscoop gekeken. Hij stelde dat de bioscoop slechts een criminele leerschool was voor zwakzinnigen. Ook de directeur voor een Christelijk opvoedingsgesticht benadrukt de negatieve gevolgen van bioscoopbezoek. Volgens hem vormt de bioscoop een gevaar voor jongeren die niet bekend zijn met andere levensstijlen dan de hunne. Beide heren stellen ook voorzichtig dat hoogopgeleiden en volwassenen minder vatbaar zijn voor de invloeden en dat die bovendien niet vaak naar de bioscoop zullen gaan.

Van één lid van de Staatscommissie is het persoonlijke standpunt bekend. Mr. A. de Graaf was het in zoverre niet eens met de rest van de commissie dat hij het nodig achtte een aparte nota op te laten nemen in het verslag om zijn oordeel over het bioscoopvraagstuk kenbaar te maken. Het frame van waaruit De Graaf de bioscoop benadert is moeilijk in één begrip te vatten. De Graaf was het eens met de commissie wat betreft de waardering van de bioscoop als uitvinding, maar was van mening dat de bioscoop uitsluitend geschikt was voor instructieve doeleinden en in geen geval voor

ontspanningsdoeleinden. In feite keek hij naar de bioscoop vanuit een pessimistisch frame. Hij onderbouwde zijn standpunt met voorbeelden die ook in de ingezonden antwoorden werden aangehaald. Volgens De Graaf was het slechts een nobel streven om de volkssmaak te ontwikkelen of het kwaad te bestrijden met een, al dan niet centrale, filmkeuring. Wanneer deze regeling wel getroffen zou worden moesten de maatstaven voor keuring volgens hem een stuk zwaarder worden gemaakt dan in het eerste wetsvoorstel was opgesteld.

Wanneer de ontdekte frames uit de Tweede Kamerhandelingen vergeleken worden met die uit het verslag van de Staatscommissie kan vastgesteld worden dat die grotendeels overeenkomen. Wat tegelijkertijd duidelijk wordt is dat tijdens het debat van de Tweede Kamer de meningen nog sterk uiteenliepen en er vrij stellig werd gesproken over de bioscoop. In het verslag van de commissie worden genuanceerdere uitspraken gedaan en is het duidelijk dat er compromissen zijn gemaakt. Iets om rekening mee te houden is trouwens dat de heer Van der Molen van de ARP, die een groot aandeel had in het debat van de Tweede Kamer tevens lid was van de Staatscommissie. In de commissie-Ledeboer zat naast een lid van de ARP ook een lid van de Neutrale Partij en een van de VDB. De overige leden waren of geen lid van een politieke partij, of het was niet bekend. Uit de Tweede Kamerhandelingen is duidelijk geworden dat het de confessionelen partijen ARP, RKSP en in mindere mate de CHU waren die de bioscoop overwegend vanuit een negatief frame bekeken. De niet-confessionelen van de SDAP en de liberalen belichtten ook de positieve kanten van de bioscoop en vonden met name de keuring voor volwassenen minder noodzakelijk. Dit verschil werd tijdens de analyse het duidelijkst door de externe discourses waarmee bioscoop in verband werd gebracht. De ARP (en de RKSP bij verstek) brachten de bioscoop met name in verband met criminaliteit, huisvredebreuk en onzedelijkheid. De CHU besteedde hier tevens aandacht aan, maar probeerde aan te geven dat het discours van criminaliteit niet in causaal verband stond met de bioscoop. Bij de niet-confessionelen, met de SDAP voorop, voerde een ander geluid de boventoon. Zij voegden voornamelijk contexten toe waardoor de negatieve gevolgen niet aan de bioscoop, maar aan de bevolking werden toegeschreven.

Ook in het verslag van de commissie is er een onderscheid zichtbaar tussen deze frames. Van de uitspraken van de commissie valt echter niet te achterhalen door wie ze zijn uitgesproken en van de personen die aan het woord komen in de ingezonden antwoorden is niet bekend welke levensbeschouwing of geloofsovertuiging ze erop nahielden. Deze vallen zodoende niet te contextualiseren. Er kan slechts geconcludeerd worden dat er in de Staatscommissie compromissen zijn gemaakt om een zo compleet mogelijk rapport op te stellen en een gedetailleerd wetsvoorstel te kunnen indienen.

De frames die in dit onderzoek naar voren zijn gekomen maken duidelijk dat er niet slechts een onderscheid gemaakt kan worden tussen de confessionelen en niet-confessionelen. In bestaande literatuur wordt dit regelmatig gedaan, maar uit dit onderzoek is gebleken dat dit in werkelijkheid niet zo zwart-wit was. Er bestonden meerdere manieren van framing dan slechts die door de confessionelen en niet-confessionelen. Een tweede punt waarop dit onderzoek zich onderscheidt van bestaande literatuur over het bioscoopvraagstuk is de nadruk op verzuiling. Karel Dibbets schreef in 2006 over het bioscoopgevaar in zijn artikel "Het taboe van de Nederlandse filmcultuur". Hij stelt hierin dat het niet-verzuilde karakter van de bioscoop in een verder verzuilde samenleving de belangrijkste drijfveer was voor politici en betrokkenen om de bioscoop aan banden te leggen. Mijn onderzoeksresultaten wijzen echter in een andere richting. Een die meer overeenkomt met een onderzoek van Judith Thissen en André van der Velden. Het thema van het niet-verzuilde karakter van de bioscoop speelt in de Tweede Kamerhandelingen en in het verslag van de Staatscommissie geen rol. Wat veel sterker naar voren komt is een idee over klassenverhoudingen en de negatieve oordelen die eraan gekoppeld werden over de immorele aard van de lage klassen van de bevolking die de bioscopen vulden. Deze massa moest worden geweerd, omdat ze de bestrijding van het bioscoopgevaar in de weg stonden.

De uitkomsten van het onderzoek van Saffira Buré komen daarnaast in grote mate overeen met mijn onderzoek. Buré ontdekte met haar onderzoek vijf frames van waaruit in de Tweede Kamervergaderingen over het verworpen wetsvoorstel van 1923 naar de bioscoop werd gekeken. Zij maakte onderscheid tussen een overwegend negatief, een overwegend positief frame, een frame van verdeeldheid, een zeer negatief frame en een frame van onverschilligheid. In mijn onderzoek maak ik onderscheid tussen een positief, een negatief frame, een frame van onzekerheid en een pessimistisch frame. In mijn onderzoek lag bovendien niet de nadruk op de Tweede Kamerhandelingen en de verbanden tussen de standpunten en de politieke achtergrond van de sprekers.

Ik heb met mijn onderzoek kunnen aantonen hoe film en de bioscoop werden geframed in het verslag van de commissie-Ledeboer en in de Tweede Kamerdebatten die voorafgingen aan dit rapport. Vanwege de omvang van dit onderzoek valt echter geen sluitend oordeel te geven over de inhoud van de Tweede Kamerdebatten, omdat er slechts één vergadering geanalyseerd is. Dit onderzoek is dan ook slechts een verkenning naar het discursieve aspect van het politieke debat over het bioscoopgevaar. Er is getracht een beeld te geven van de manier waarop over de bioscoop werd gedacht en geschreven in de onderzochte bijdrages aan het debat. Een vervolgonderzoek zou zich dan ook meer kunnen richten op de Tweede Kamervergaderingen die voorafgingen aan de instelling van de Staatscommissie om een overtuigender beeld te geven van de politieke rol in de framing van

de bioscoop. Tevens zou de nadruk kunnen worden gelegd op de discussie over het rapport van de commissie in de Tweede Kamer om in kaart te brengen hoe de verschillende politieke partijen over de uitkomsten van dit verslag dachten. Zo zou een periode kunnen worden onderzocht (tussen oktober 1920 en mei 1923) die nu nog niet onderzocht is. Daarnaast is er vanwege de omvang van dit onderzoek geen aandacht besteed aan de framing van film en de bioscoop in de redactionele commentaren op de Kamerhandelingen en het verslag van de Staatscommissie in (verzuilde) kranten. Dit zou een vruchtbare toevoeging kunnen zijn aan een onderzoek naar het politieke aspect van het bioscoopgevaar, omdat het verzuilde karakter van de kranten en hun lezers van invloed is op de aard van de berichtgeving. Tevens zou het een interessante invalshoek kunnen bieden in een onderzoek naar de manier waarop over film en de bioscoop werd gedacht in de (verzuilde) samenleving. Voor elk van de mogelijke vervolgonderzoeken geldt dat het interessant kan zijn een andere methode te hanteren. De kwalitatieve inhoudsanalyse is een vruchtbare methode voor een onderzoek naar de framing van een bepaald onderwerp, waarbij niet onderzocht wordt wat de effecten, gevolgen of resultaten zijn van die framing. In dit onderzoek is uitsluitend onderzocht hoe het onderwerp (van het bioscoopgevaar) is geframed in de politiek en niet hoe die framing invloed heeft gehad op de samenleving of het voortbestaan van de bioscoop. De uitvoerder van en vervolgonderzoek naar andere aspecten van het onderwerp doet er dus goed aan een passende methode te kiezen.

Literatuurlijst

- Briels, Adriaan H.B. *De intocht van de Levende Photographie in Amsterdam*. Amsterdam: Nederlands Film Instituut, 1971.
- Buré, Saffira. "Het discursieve aspect van de Kamerdebatten over het bioscoopgevaar: Een historisch onderzoek naar de framing van de bioscoop in de Tweede Kamervergaderingen over het ontwerp-Bioscoopwet van 1923." Ma. Scriptie. Universiteit Utrecht, 2015.
- Dibbets, Karel. "Bioscoopbedrijf tussen twee wereldoorlogen." In *Geschiedenis van film en bioscoop in Nederland tot 1940*. Red. Karel Dibbets en Frank van der Maden. Weesp: Het Wereldvenster, 1986: 229-270.
- Dibbets, Karel. "Het taboe van de Nederlandse filmcultuur: neutraal in een verzuild land." *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 9, no. 2 (2006): 46-64.
- Elo, Satu. en Helvi Kyngäs. "The Qualitative Content Analysis Process". *Journal of Advanced Nursing* 62, no.1 (2008): 107-115.
- Glaser, Barney G. en Anselm L. Strauss. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine, 1967.
- Graaf, A. de. *Het bioscoopvraagstuk*. Utrecht: A. Oosthoek, 1919.
- Jørgensen, Marianne, en Louise Phillips. *Discourse Analysis: as Theory and Method*. Londen: Sage Publications, 2002.
- Strauss, Anselm L. en Juliet M. Corbin. *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park, Californië: Sage Publications, 1990.
- Thissen, Judith en André van der Velden. "Klasse als factor in de Nederlandse filmgeschiedenis. Een eerste verkenning." *Tijdschrift voor mediageschiedenis* 12, no. 1 (2009): 50-72.
- Van Beusekom, A.C.N. *Film als kunst. Reacties op een nieuw medium in Nederland, 1895-1940*. Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam, 1998.
- Van der Burg, J en J.H.J. van den Heuvel. *Film en overheidsbeleid. Van censuur naar zelfregulering.* 's Gravenhage: SDU Uitgeverij, 1991.
- Van den Heuvel, J.H.J. *De moraliserende overheid: een eeuw filmbeleid*. Utrecht: Lemma, 2004.
- Van der Maden, Frank. "De komst van de film." in *Geschiedenis van de Nederlandse film en bioscoop tot 1940*. Red. Karel Dibbets en Frank van der Maden (Weesp: Het Wereldvenster, 1986): 11-52.
- Van der Velden, A., F. de Jong en T. van Oort. "De bewogen beginjaren van de Nederlandse Bioscoop Bond, 1918-1925." *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 16, no.2 (2013): 23-42.

Van Gorp, Baldwin. "Het reconstrueren van frames via inductieve inhoudsanalyse: uitgangspunten en procedures." *KWALON* 35 12, no. 2 (2007): 13-18.

Bronnenlijst

"37ste vergadering." *Handelingen der Staten-Generaal – 1917-1918*. 15 januari 1918.

"De Bioscoop." *De Ster (der christelijke weekbladen)*. 23 september 1921.

"Kabinet-Ruijs de Beerenbrouck I (1918-1922)." *Parlement en Politiek*. 6-10-2015.
http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp1x0g/kabinet_ruijs_de_beerenbrouck_i_1918.

"Links en rechts." *Parlement en Politiek*. 5-10-2015.
http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8wsy/links_en_rechts

"Tweede Kamerverkiezingen 1918." *Parlement en Politiek*. 6-10-2015.
http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp1x0h/tweede_kamerverkiezingen_1918.

"Verslag der Staatscommissie in zake maatregelen ter bestrijding van het zedelijk en maatschappelijk gevaar aan bioscoopvoorstellingen verbonden." Den Haag, 1920.

"Verzuiling." *Parlement en Politiek*. 6-10-2015.
<http://www.parlement.com/id/vh8lnhrpfxub/verzuiling>.

Bijlages

Bijlage 1:

*Zetelverdeling Tweede Kamerverkiezingen 1918*²⁰⁴

partij	zetels	winst/verlies
RK	30	+5
SDAP	22	+7
ARP	13	+2
CHU	7	-3 *
Liberale Unie	6	-15
VDB	5	-3
Vrije Liberalen	4	-6
EB	3	+3
SDP	2	+2
PB	1	+1
Neutrale Partij	1	+1
Middenstandspartij	1	+1
CDP	1	+1
CSP	1	+1
BCS	1	+1
SP	1	+1
VDW	1	+1

* incl. 1 zetel van de onafhankelijke c.h.

²⁰⁴ "Tweede Kamerverkiezingen 1918," *Parlement en Politiek*, 6-10-2015,
http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp1x0h/tweede_kamerverkiezingen_1918.

Bijlage 2:*Samenstelling Kabinet-Ruijs de Beerenbrouck I (1918-1922)*²⁰⁵**Buitenlandse Zaken**

minister: **Jhr.Mr.dr. H.A. van Karnebeek** (lib.-partijloos)

Justitie

minister: **Mr. Th. Heemskerk** (arp)

Binnenlandse Zaken

minister: **Jhr.Mr. Ch.J.M. Ruijs de Beerenbrouck** (r.k. kiesver.)

Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen

minister: **Dr. J.Th. de Visser** (chu) (26 september 1918 - 18 september 1922)

Financiën

minister: **Mr. S. de Vries** (arp) (9 september 1918 - 28 juli 1921)

minister: **Jhr.Mr. D.J. de Geer** (chu) (28 juli 1921 - 18 september 1922)

Oorlog

minister: **Jhr. G.A.A. Alting von Geusau** (r.k. kiesver.) (9 september 1918 - 5 januari 1920)

minister a.i.: **Jhr.Mr. Ch.J.M. Ruijs de Beerenbrouck** (r.k. kiesver.) (5 januari 1920 - 31 maart 1920)

minister: **W.F. Pop** (partijloos) (31 maart 1920 - 28 juli 1921)

minister: **J.J.C. van Dijk** (arp) (28 juli 1921 - 18 september 1922)

Marine

minister: **Jhr. G.A.A. Alting von Geusau** (r.k. kiesver.) (9 september 1918 - 16 september 1918)

minister: **W. Naudin ten Cate** (chr. hist., maar partijloos) (16 september 1918 - 20 februari 1919)

minister a.i.: **Jhr.Mr. Ch.J.M. Ruijs de Beerenbrouck** (r.k. kiesver.) (19 februari 1919 - 19 april 1919)

minister: **Mr. H. Bijleveld** (arp) (17 april 1919 - 5 januari 1920)

minister a.i.: **Ir. H.A. van IJsselsteyn** (chr. hist., maar partijloos) (5 januari 1920 - 31 maart 1920)

minister: **W.F. Pop** (partijloos) (31 maart 1920 - 28 juli 1921)

minister: **J.J.C. van Dijk** (arp) (28 juli 1921 - 18 september 1922)

Waterstaat

minister: **Ir. A.A.H.W. König** (r.k. kiesver.)

Arbeid

minister: **Mr. P.J.M. Aalberse** (r.k. kiesver.) (26 september 1918 - 18 september 1922)

Landbouw, Nijverheid en Handel

minister: **Ir. H.A. van IJsselsteyn** (chr. hist., maar partijloos) (9 september 1918 - 13 september 1922)

minister a.i.: **Jhr.Mr. Ch.J.M. Ruijs de Beerenbrouck** (r.k. kiesver.) (13 september 1922 - 18 september 1922)

Koloniën

minister: **A.W.F. Idenburg** (arp) (9 september 1918 - 13 november 1919)

minister a.i.: **Jhr.Mr. Ch.J.M. Ruijs de Beerenbrouck** (r.k. kiesver.) (13 augustus 1919 - 13 november 1919)

minister: **S. de Graaff** (cons. prot.) (13 november 1919 - 18 september 1922)

²⁰⁵ "Kabinet-Ruijs de Beerenbrouck I (1918-1922)," *Parlement en Politiek*, 6-10-2015, http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp1x0g/kabinet_ruijs_de_beerenbrouck_i_1918.

Bijlage 3:*Schematische weergave van het concreet uitgevoerde proces van de inhoudsanalyse*

Ter aanvulling op de beschrijving van de uitgevoerde methode in de lopende tekst bied ik in deze bijlage een dieper inzicht in het concreet uitgevoerde proces van coderen als onderdeel van de uitgevoerde inhoudsanalyse.

1. De eerste stap van de methode was het afbakenen van het bronnencorpus. Ik heb dit later in het proces nog aangepast, maar omdat ik het corpus heb verkleind had ik alle benodigde bronnen al.
2. De tweede stap was het verzamelen van de nodige literatuur over het bioscoopgevaar, de politieke situatie in Nederland en de Staatscommissie, de Tweede Kamerhandelingen over het bioscoopgevaar tot 1920 en het rapport van de Staatscommissie, welke te vinden was in het Nationale Archief in Den Haag.
3. Vervolgens heb ik de gevonden handelingen doorgelezen en aantekeningen gemaakt van de nuttige stukken uit de debatten. Hieruit bleek dat uiteindelijk alleen de handelingen van de vergadering van 15 januari 1918 voor mij van belang waren. Van de vergadering heb ik een samenvatting gemaakt om een globaal overzicht te krijgen van de standpunten van de politici. Hetzelfde heb ik gedaan met het rapport van de commissie-Ledeboer.
4. De derde stap in het proces en de eerste stap binnen de open codering betrof het conceptualiseren en labelen van de data uit beide bronnen. Door de tekst te lezen en labels te geven aan bepaalde fenomenen die aanwezig zijn wordt een eerste analyse mogelijk. Door nogmaals de handelingen en het rapport te lezen en nauwkeuriger te kijken naar de individuele woorden/zinnen/uitspraken en hier tevens labels aan te hangen werd een gedetailleerdere analyse mogelijk.
5. De tweede stap in het open coderen was het categoriseren van de data. Voor beide bronnen is dit apart uitgevoerd, om later een vergelijking te kunnen maken tussen de gevonden thema's. Door in mijn aantekeningen/labels te zoeken naar overkoepelende categorieën waartoe meerdere fenomenen/thema's toebehoorden werd de analyse een stuk overzichtelijker. Met deze stap kwam ik uit op tussen de tien en vijftien verschillende thema's voor beide bronnen, zoals het nut van de bioscoop en de gevolgen ervan op de jeugd.
6. Na de tweede stap was er de mogelijkheid voor intensievere codering per categorie. Ik heb nogmaals beide bronnen gelezen, maar dit keer meer gelet op elke specifieke categorie. Zodoende kwam ik uiteindelijk op drie overkoepelende thema's in de Tweede Kamerhandelingen van 15 januari 1918 en vier thema's in het verslag van de Staatscommissie. In beide bronnen werd het thema 'de aard van het bioscoopgevaar' bijvoorbeeld duidelijk waar categorieën als 'genotszucht', 'sensatiezucht', en 'toegankelijkheid' onder vielen.
7. Tot slot vond ik tijdens de analyse meerdere losse fenomenen in beide bronnen die aan de bioscoop werden gekoppeld door specifiek taalgebruik. Ze waren niet in te delen bij de thema's over het bioscoopgevaar, maar werden wel verbonden aan het bioscoopgevaar. Deze interdiscursieve relaties verbonden bijvoorbeeld criminaliteit, de thuissituatie en geestelijke gesteldheid van toeschouwers en sociale klasse aan de bioscoop. Hiervan heb ik er zes gevonden in de handelingen van de Tweede Kamer en zeven in het verslag van de Staatscommissie.
8. Uit de analyse van de thema's en interdiscursieve relaties kon door nauwkeurige formulering verschillende manieren van framing (door politici etc.) worden herkend, zoals is te lezen in de conclusie.